

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Tajní spolupracovníci a jejich Bezpečnost

Bakalářská práce

Vypracovala:

Vedoucí práce:

Rok vypracování práce:

Gabriela Habartová

PhDr. Pavel Mücke, PhD.

2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. 5. 2013

.....

podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Pavlovi Mückemu, Ph.D. za odborné konzultace a cenné rady. Velký dík patří také zaměstnancům Archivu bezpečnostních složek za vstřícné jednání a ochotu při sběru dat.

Obsah

1. Úvod.....	- 5 -
1.1. Teoretická část.....	- 6 -
1.2. Praktická část.....	- 8 -
2. Agenturní síť	- 11 -
2.1. Typy tajných spolupracovníků	- 11 -
2.1.1. Agent.....	- 12 -
2.1.2. Informátor	- 19 -
2.1.3. Rezident.....	- 21 -
2.1.4. Držitel propůjčeného (schůzkového) bytu	- 24 -
2.1.5. Majitel konspiračního bytu.....	- 26 -
2.1.6. Důvěrník	- 27 -
3. Operativní pracovník a jemu podřízená agentura	- 31 -
3.1. Výchova agentury	- 32 -
3.2. Řízení agentury.....	- 34 -
3.2.1. Zadávání a plnění úkolů.....	- 34 -
3.2.2. Kontrola agenturně operativní činnosti	- 37 -
3.2.3. Ukončení spolupráce.....	- 39 -
4. Opavští tajní spolupracovníci	- 40 -
4.1. Agent Valentin	- 40 -
4.2. Agent Křivý – Luboš – Bajer	- 45 -
5. Závěr.....	- 52 -
6. Prameny a použitá literatura	- 55 -
6.1. Archiválie	- 55 -
6.2. Internetové zdroje.....	- 55 -
6.3. Elektronické odkazy	- 56 -
6.4. Filmografie	- 56 -
6.5. Literatura.....	- 56 -

1. Úvod

Debaty ohledně spolupráce se Státní bezpečností, potažmo s gestapem, jsou stále aktuálním a vděčným tématem internetových diskuzí, novinových článků a bulvárních plátků. Slovo „konfident“ se v nich skloňuje ve všech pádech, bez ohledu na kontext, bez hlubších znalostí a vhledu do tehdejší doby. Osoby, které jsou jednou takto označeny, mají jen malou šanci se této nálepky zbavit. Moderátor Karel Voříšek, herec Jan Kanyza, písničkář Jaromír Nohavica a mnozí další o tom vědí své. Když se lidé dozvědí, že jejich oblíbenec byl vedený v seznamech spolupracovníků StB, obvykle nad ním okamžitě lámou hůl. Přestanou poslouchat a kupovat si jeho desky, přestanou kvůli němu sledovat zpravodajství televize Nova a přesídlí na vysílání ČT1, a ačkoliv seriál *Hospoda* býval jejich oblíbený pořad, nyní se znechuceně otáčejí od televizních obrazovek, kdykoliv uslyší jeho úvodní znělku. Lidé obecně jsou od přírody velmi snadno ovlivnitelní tvorové, kterým často stačí přečíst titulek z bulvárního plátku a již mění své dosavadní názory a postoje. Kritické myšlení, které bylo za éry komunistů co nejvíce potlačováno, v současnosti bohužel také chybí, ačkoliv právě v době internetu a nadvlády médií by jeho přítomnost měla být žádoucí a nezbytná. Veřejnost by neměla a priori vynášet rozsudky nad těmito hříšníky (jistá analogie s oblíbeným úvodním slovem soudců z 50. let před vynesením rozsudku smrti: „Obžalovaný, vstaňte!“). Měla by si spíše položit otázky typu „Co stálo za tím, že se takový člověk stal udavačem?“ „Co bylo pravým důvodem? A souhlasil se spoluprací dobrovolně nebo byl donucen?“ „Je možné, že mu bylo vyhrožováno a že byl Bezpečností vydírán?“ „Kdyby ke spolupráci nepřistoupil, vyvodili by z toho přísné důsledky i pro celou jeho rodinu?“

Výše uvedené veřejně propírané mediální kauzy a zhlédnutí dokumentárního filmu Pavla Křemena *Nikomou jsem neublížil*¹, ve kterém hovoří bývalí příslušníci StB i tajní spolupracovníci o svých zkušenostech s kontrarozvědkou, byly hlavním „spouštěčem“ mého zájmu o problematiku Státní bezpečnosti a jejích spolupracovníků, a rozhodla jsem se tedy na toto téma vypracovat bakalářskou práci. V teoretické části předkládané práci se zaměřím na jednotlivé kategorie tajných spolupracovníků Státní bezpečnosti a na povinnosti operativních pracovníků vůči svým svěřeným spolupracovníkům, tzv. agentury. Praktická část práce se sestává z vylíčení životních příběhů dvou bývalých tajných spolupracovníků.

¹ *Nikomou jsem neublížil* [dokumentární film]. Režie Pavel KŘEMEN, ČR, 2011. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267494987-nikomou-jsem-neublizil/21056226956/>

Cílem mé práce je za pomoci komparativní metody porovnat teorii a skutečnost dané problematiky. Jinými slovy se pokusím objasnit, jak a do jaké míry se praxe lišila od předepsaných nařízení a směrnic vydávaných Ministerstvem vnitra nebo Ministerstvem národní obrany, co bylo skutečnou motivací spolupracovníků, aby na spolupráci přistoupili a jak ve skutečnosti probíhala spolupráce se Státní bezpečností.

1.1. Teoretická část

V teoretické části detailně rozeberu jednotlivé kategorie tajných spolupracovníků Státní bezpečnosti tak, jak je definovaly a ustanovovaly jednotlivé směrnice a jejich dodatky. Záměrně vycházím výhradně z dobových směrnic, protože mi poskytují vhled do tehdejší doby v podobě užívaného jazyka, terminologie a velmi znatelného ideologického podtextu. Odborné články a monografie zabývající se tímto tématem jsem využívala k osvětlení určitých skutečností, které ze směrnic nebyly jasné, neslouží však jako primární zdroj. Z článků to byl především *Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci* od Mariána Guly², který věcně a přehledně sumarizuje postupný vývoj tajných spolupracovníků, jakož i reflektuje změny ve společnosti a struktuře StB v důsledku politických událostí.

Stručné shrnutí vývoje spolupracovníků je též dostupno na serveru Totalita.cz³, kde lze nalézt v podstatě přepis původního znění směrnic. Na podobném principu je postavena monografie Pavla Žáčka *Přísně tajné*⁴, která se zabývá činností Státní bezpečnosti a její strukturou v posledních dvaceti letech komunistického režimu, tedy od tzv. normalizace po pád režimu v roce 1989. Co se týče vývoje spolupracovníků a jejich rozdělení, téměř doslovně cituje z vydaných směrnic a přebírá dobový jazyk jen s tím rozdílem, že u těchto výrazů příležitostně používá uvozovek. Předpokládá se, že čtenář díla *Přísně tajné* je obeznámen s politickými poměry panujícími v Československu v letech 1969 - 1989 a je tedy schopen dešifrovat dobový "slang", který byl silně ovlivněn komunistickou ideologií. V této souvislosti jsem využívala práce Petra Fidelity *Řeč komunistické moci*⁵, v níž analyzuje

² GULA, M.: Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci, in: Sborník Securitas Imperii č. 1/1994, s. 6-17.

³ http://www.totalita.cz/stb/stb_sl_agent.php

⁴ ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné: Státní bezpečnost za normalizace: Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978-1989*. Praha: Votobia, 2001, 269 p. ISBN 80-722-0108-5.

⁵ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. 1. vyd. Praha: Triáda, 2002, 216 s. ISBN 80-861-3803-8.

dobový jazyk a slovní zásobu, neboli problematiku „stranického slova“⁶, jak sám uvádí. Z důvodu nastínění doby a autenticity jsem však ve své práci ponechala oblíbená slovní spojení užívaná komunistickými představiteli, která jsou v práci dána do uvozovek, např. „třídní nepřítel“, „záškodnická činnost“, „lidově demokratické zřízení“, apod.

⁶ Tamtéž, str. 8.

1.2. Praktická část

Teorie (vydané směrnice, předpisy a pokyny) je jedna věc a běžná praxe druhá. V druhé části mé bakalářské práce na dvou konkrétních příkladech ilustruji, jak probíhala spolupráce a vázání ve skutečnosti, v čem se praxe lišila od teoretických směrnic a zda byly dodržovány všechny zásady předepsané směrnicemi. Poznatky čerpám výhradně z osobních svazků tajných spolupracovníků, které však nejsou pouhým záznamem o průběhu spolupráce a vykázané činnosti spolupracovníků nebo jejich řídicích pracovníků, ale slouží také jako sonda do vnitřního mechanismu Státní bezpečnosti a všudypřítomné komunistické ideologie. Hlubším zkoumáním osobních svazků spolupracovníků lze též odkrýt charakterové rysy a motivy jednání jak samotných spolupracovníků, tak příslušníků Státní bezpečnosti.

Při výběru jednotlivých osob bylo potřeba provést určitou selekci. Z téměř 200 000 zveřejněných tajných spolupracovníků StB bylo nutno nějakým způsobem vyfiltrovat ty, na jejichž příkladech by se dala vhodně demonstrovat řešená problematika. Rozhodla jsem se pro regionální vymezení. Jelikož pocházím z Moravskoslezského kraje, konkrétně z města Opavy a mám k tomuto městu blízký vztah, tvoří můj výzkumný vzorek osoby žijící v té době Opavě nebo blízkém okolí. Vybraní jedinci jsou narozeni okolo roku 1930. Volba tohoto mezního data není náhodná, neboť takto existuje reálná šance, že tito lidé jsou ještě naživu, čímž pádem by mohli podat doplňující vysvětlení ke svým příběhům, jež byly sepsány rukou jednostranně uvažujícího a často ve svůj prospěch jednajícího pracovníka Státní bezpečnosti. Osobně se domnívám, že kdyby tito přímí aktéři projevíli zájem vyjádřit se k minulým událostem bezprostředně se dotýkajících jejich osoby, soukromého života a reputace, měli by dostat šanci uvést fakta na pravou míru nebo vyvrátit nepravdy, které se tak často ve spisech bývalé StB objevují, a očistit tak dodatečně svoje jméno.

V této souvislosti bych se ráda zmínila o zákonu č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, jehož nejednotnost a protiřečení se staly terčem kritiky mnoha historiků, zvláště Jana Křena v jeho článku *Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti*⁷, který vyšel v roce 2005 v periodiku *Soudobé dějiny*. Hlavním předmětem kritiky byla skutečnost, že výše zmíněný zákon umožňoval oproti dřívějším zákonům volné nahlížení, kopírování a uchovávání materiálů vzniklých z činnosti StB. Zákon tyto materiály zpřístupnil komukoli,

⁷ KŘEN, Jan. Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti. *Soudobé dějiny: Komplex odsunu. Vysídlení Němců a české pohraničí po roce 1945* [online]. 2005, XII., 3-4, str. 708-733. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/archiv_SD/sd_3_4_2005.pdf (dále citováno jako KŘEN, J. Dokumenty StB, str.)

kdo si o ně zažádal, bez nutnosti mít souhlas dotyčné osoby, ke které byly materiály vedeny. To umožňuje, či spíše přímo vybízí k nekontrolovatelnému shromažďování materiálu StB charakteru a jeho následnému využívání ke skandalizaci a diskreditaci osob, k nimž byla v minulém režimu vedena evidence. Jak ve svém článku uvádí Michal Pullman: „*Nedílnou součástí českého veřejného života se staly pravidelné teatrální a dosti ponižující výstupy, vystavující příběhy různých lidí (Zdena Salivarová, Josef Tošovský, Milan Kundera a další), tak aby je bylo možno veřejně zstudit (způsobem dramaturgicky nápadně připomínajícím stalinské „strhávání masek“).*”⁸ Křen se ve článku dále ohrazuje proti pobuřujícímu faktu, že byly zpřístupněny v plném rozsahu materiály pronásledovaných osob a spolupracovníků StB, ale personální svazky samotných příslušníků zpřístupněny nebyly. Zdůvodněním pro používání tohoto zjevného dvojího metru byl výrok archivního činitele Václava Babičky, že personální spisy příslušníků nejsou archiválie a „*protože i příslušníci jsou normálními občany, měla by se na ně vztahovat ochrana osobních údajů*”⁹. Svazky příslušníků byly později opravdu zpřístupněny, v jedné věci však mají stále výhodu - zatímco ucelený seznam tajných spolupracovníků, který je pravidelně doplňován o další jména, je volně k dispozici ke stažení na stránkách Archivu bezpečnostních složek, celkový seznam příslušníků neexistuje. Je možno si jednotlivá jména vyhledat ve speciálních vyhledávacích, ale list všech jmen příslušníků zatím vytvořen nebyl.

Z výše uvedených důvodů neuvádím plná jména vybraných tajných spolupracovníků, ale označuji je krycím jménem, které si sami zvolili pro spolupráci se Státní bezpečností. Toto opatření není z důvodu, že by uvedení celého jména bylo v rozporu se zákonem - zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě zveřejnění jména a příjmení nezakazuje. Cílem mé práce však není poskytnout co nejvíce osobních údajů bývalých tajných spolupracovníků a rozdmýchat popel minulých událostí, který by mohl mít za následek persekuci dotyčné osoby ze strany svého okolí. Vezmu-li navíc v úvahu pozeňvaný věk těchto osob (za předpokladu jsou-li ještě naživu), považuji za mravní, aby jejich totožnost zůstala utajena. Také jsem zohlednila možnost, že vzhledem k regionálnímu ukotvení mohou dotyčné osoby být příbuznými mých přátel a známých, kterým nechci svým výzkumem způsobit jakékoli nepříjemnosti. Proto jsem se po zralé úvaze rozhodla nezveřejňovat celá jména bývalých tajných

⁸ PULLMAN, Michal. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. *Soudobé dějiny: Ozvěny „pražského jara”* [online]. 2008, XV., 3-4, str. 709. [cit. 2013-05-11]. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/archiv_SD/sd_3_4_2008.pdf

⁹ KŘEN, J. Dokumenty StB, str. 709.

spolupracovníků, ale poskytnout jim relativní anonymitu v podobě jimi zvoleného krycího jména. Ostatním osobám, které se ve spisech vyskytují (zájmové osoby, rozpracovávané osoby, operativní pracovníci, náčelníci oddělení, apod.), rovněž ponechávám anonymitu a uvádím je pod jejich křestním jménem a první iniciálou jejich příjmení.

2. Agenturní síť

Státní bezpečnost disponovala rozsáhlou sítí, s jejíž pomocí měla zajišťovat bezpečí a ochranu československého socialistického zřízení. Mimo jiné se kromě rozvědčné činnosti věnovala také kontrarozvědčné činnosti, jejímž základním posláním bylo *“chránit socialistické společenské a státní zřízení, bezpečnost a obranyschopnost Československé socialistické republiky, socialistickou ekonomiku, bezpečnost československých občanů a jejich práva před nepřátelskou činností zahraničních a vnitřních nepřátel.”*¹⁰

Co se týče ochrany především z hlediska „vnitřního nepřítele“, tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti představovali její hlavní zbraň. Kdo jiný byl schopen pomoci nenápadně a efektivně odhalovat sabotáže a podryvání československého socialistického zřízení než obyčejní občané, jejichž profese neměla co do činění se státním bezpečnostním aparátem, a proto svými blízkými, sousedy a kolegy nebyli považováni podezřelé či nedůvěryhodné. Největší výhodou tajných spolupracovníků a jejich nejsilnější zbraní byla schopnost odhalovat potenciální odpůrce režimu, tzn. ještě před tím, než začali vyvíjet „ilegální odbojnou činnost“. V tom spočívá jejich síla, a proto byli Státní bezpečností, jejímž základním posláním bylo zlikvidovat co nejvíce odpůrců režimu, tolik ceněni.

2.1. Typy tajných spolupracovníků

Typy tajných spolupracovníků nemohou být jednoznačně klasifikovány a kategorizovány, neboť v průběhu let se lišily jak jejich definice, tak náplň práce. Změny byly prováděny pomocí úprav či dodatků ve směrnících, které vydával tehdejší ministr vnitra nebo ministr národní bezpečnosti.

Obecně lze spolupracovníky rozdělit na agenty, rezidenty, informátory, držitele propůjčených bytů, držitele konspiračních bytů a tzv. důvěrníky, kteří však nebyli řazeni mezi tajné spolupracovníky, nýbrž tvořili speciální skupinu.

¹⁰ Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (RMV ČSSR č. 2/1978) (A-oper-I-1) z 25.1.1978, čl.1, str. 3. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_2_1978.pdf (dále citováno jako RMV č. 2/1978)

2.1.1. Agent

Agent byl nejčastějším typem TS. Jednalo se o zkušeného, prověřeného a loajálního spolupracovníka, u kterého se dalo předpokládat, že splní jakýkoli úkol, který mu Státní bezpečnost zadá. Služby agenta byly využívány především v „nepřátelském prostředí“, nebo v místech, kde se předpokládala kumulace odpůrců režimu. Nebudil zde však zdání vetřelce, naopak „požíval důvěry nepřítele“, neboť byl často považován za jednoho z nich.

Směrnice z roku 1948¹¹ dělila agenta na několik podskupin. Agent označovaný zkratkou A byl natolik prozkoušený a prověřený spolupracovník, že nebylo pochyb o jeho loajálnosti a spolehlivosti. Podstatné bylo, že jednal čistě na základě svého vnitřního přesvědčení. Tento atribut zaručoval bezpodmínečnou oddanost a byl mnohem lepší zárukou poslušnosti, než kdyby byla osoba ke spolupráci donucena.

Protikladem tohoto typu agenta byl agent označovaný zkratkou AP. AP představoval agenta, který jednal z jiných pohnutek než čistě ideologických (hmotné nebo finanční odměny, jakékoli jiné výhody, např. možnost vycestování, kariérový postup v zaměstnání, apod.). Rozlišení agenta A a agenta AP bylo zapotřebí už jen z toho důvodu, aby agent AP nebyl pověřován zvláště důležitými úkoly, při nichž by mohlo dojít k jeho dekonspiraci či zradě, ať už ze zjištěných nebo jiných důvodů.

Osoba, která nebyla ještě zcela prověřena a prozkoušena na pozici agenta, se nazývala agent-kandidát, zkráceně AK. Zde je nutno vyvarovat se mylnému přesvědčení, že agent-kandidát nebyl plnohodnotným spolupracovníkem. Označení „kandidát“ je v tomto případě mírně zavádějící, neboť naznačuje, že osoba se o funkci agenta teprve uchází. Agent-kandidát však již prošel aktem vázání, byl tedy tajným spolupracovníkem Státní bezpečnosti, pouze nebyl dostatečně vyzkoušen.

Posledním typem agenta dle směrnice z roku 1948 byl agent P-kandidát (APK). Jde o kombinaci AP a AK, neboli kandidát na agenta, který ještě nebyl zcela prozkoušen a jehož ke spolupráci vedly jiné pohnutky než vlastenecké přesvědčení.

Náplň práce agentů v 60. letech lze rozdělit do dvou rovin - preventivní a progresivní. Do preventivní roviny spadala činnost zpravodajská, jež však tvořila minoritní zaměření agentů (byla spíše doménou informátorů). Význam slova prevence je obecně chápán jako zabránění či zamezení nežádoucímu jevu či vlivu. Pod preventivní činnost

¹¹ Pomůcka administrativně-operační pro krajská velitelství Státní bezpečnosti z 15. 12. 1948 (Čj. 30640/022 - 48, Ev.čís.15), Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/1948.pdf> (dále citováno jako Pomůcka administrativně-operační 1948)

agentů bylo tedy zahrnuto „zjišťování a odhalování pronikání agentury nepřátelských rozvědek do důležitých hospodářských, vojenských a jiných objektů na území ČSSR a zabraňování úniku utajovaných skutečností z těchto objektů.“¹² Agent zde plnil roli „špióna“ či „vyzvědače“, snažil se včas odhalit a zabránit případnému infiltrování významných objektů odpůrci režimu, kteří by tak dostali možnost rozložit režim zevnitř. Na podobném principu stál další úkol agenta a to „vyhledávat, aktivně rozpracovávat a odhalovat kádrové rozvědčíky, signály o činnosti nepřátelských rozvědek a jejich agentury, zjišťovat záměry, formy a metody jejich práce.“¹³ Agent se zde zaměřoval na jednotlivé osoby, v podstatě rovněž na agenty pracující pro druhou stranu.

Progresivním působením agenta bylo míněno aktivní rozpracování „nepřátelských osob“, od jejich sledování až pod odhalení a udání. Mezi progresivní činnost se dále řadilo „pronikání do politických, ekonomických, vědecko-technických, výzvědných a j. orgánů a center v kapitalistických státech a do organizací utečenecké emigrace.“¹⁴ Těmito úkoly byli pověřováni obzvláště důvěryhodní agenti, u kterých měly řídicí orgány jistotu, že se nenechají zlákat protivníkem. Proto návrh na vyslání agenta do zahraničí musel být schválen nejen náčelníkem správy, ale v některých případech také ministrem vnitra či jeho náměstkem.

Nově vydaná směrnice z roku 1972 úkoly agentů nijak zvlášť nepozměňovala, spíše doplňovala a rozšiřovala. Nevyjmenovávala konkrétní úkoly agenta a specifické metody, jejichž pomocí by měl těchto úkolů dosáhnout. Náplň práce agenta ve směrnici z roku 1972 byla formulována obecněji: „[Agent] získává poznatky o skrytých nepřátelských projevech a tendencích, odhaluje iniciátory těchto projevů, zjišťuje jejich úmysly, činnost a odhaluje kanály pronikání rozkladné ideologické činnosti vnějších a vnitřních nepřátel [...]“¹⁵ Agent se rovněž podílel na zabezpečování československé ekonomiky, pomáhal dohlížet na ochranu státních hranic, měl na starosti dopravní prostředky, které měl chránit před případnými sabotážemi a „záškodnickou činností“. Obecná formulace „pomáhat chránit československé státní zřízení před vnitřními i vnějšími nepřáteli“ je záměrně široká, čímž

¹² Směrnice pro agenturně operativní práci státní bezpečnosti - vydání (RMV č. 13/1962) (A-oper-I-1) z 16.5.1962, čl. 3, str. 6. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_13_1962.pdf (dále citováno jako RMV č. 13/1962)

¹³ RMV č. 13/1962, čl. 3, str. 6.

¹⁴ RMV č. 13/1962, čl. 3, str. 6.

¹⁵ Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky (RMV č. 8/1972) (A-oper-I-3) ze 16.2.1972, čl. 8, str. 11. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_8_1972.pdf (dále citováno jako RMV č. 8/1972)

umožňuje volný výklad. Agentu tak bylo možno použít v podstatě pro jakýkoliv úkol, aniž by byl porušen předpis.

Vázání agentů

Vázání agentů byl velice důležitý akt, proto mu předcházela důsledná příprava. Na přípravu vázání agentů byla kladena zvláštní důležitost, neboť agent, jakožto nejvýkonnější a nejspolehlivější tajný spolupracovník, byl pro kontrarozvědku nejsilnější zbraní, a dosažení jeho oficiální spolupráce tak bylo pro pracovníky Státní bezpečnosti klíčové.

Pro práci agenta bylo zapotřebí několika charakterových atributů - loajalita, politická uvědomělost, schopnost rozlišit mezi „nesprávným“ chováním občanů, které plynulo z neuvědomělosti, a záměrným „podrýváním lidově demokratického zřízení“. Nejcennější vlastnost agenta vůbec byla schopnost nepozorovaně se vetřít do „nepřátelských“ objektů, získat si důvěru jejich členů, předávat tajné informace a přitom zůstat neodhalen, stát se jakýmsi lidským chameleonem. Z vyjmenovaných požadovaných vlastností vyplývá, že agentem se nemohl stát kdokoli, a proto byl na agenta pořádán téměř „lov“. Operativní pracovník si nejprve vytipoval osobu, která požadované vlastnosti měla nebo mít mohla. Poté začal kandidáta¹⁶ ověřovat ze všech možných dostupných materiálů, evidencí, případně na něj byl nasazen jiný agent, aby jej prověřil. Hodnotilo se vše - chování v soukromém i pracovním životě, jednání v každodenních situacích, styky, zvyky, tradice, zkrátka celkový charakter osobnosti. Po důkladném prověření vypracoval operativní pracovník návrh, který předložil náčelníkovi příslušného operativního odboru, v němž žádal o osobní styk s kandidátem. Od této chvíle byl kandidát veden v operativní evidenci. Po navázání styku operativního pracovníka s kandidátem byl kandidát po celou dobu seznamování pod neustálým drobnohledem operativního pracovníka. Ten se snažil jednak udělat si celkový obrázek o charakteru kandidáta, zároveň však již začal nenápadně připravovat kandidáta na spolupráci se Státní bezpečností. Během seznamování, které trvalo i několik měsíců (ne však déle než šest měsíců¹⁷), shromažďoval zároveň prověřkové materiály ke svému kandidátovi. Ty často obsahovaly i kompromitující materiál, který mohl (ale nemusel) být později použit k přinucení ke spolupráci. Jestliže se ukázalo, že kandidát splňoval předpoklady pro to stát se agentem, vypracoval operativní pracovník písemný

¹⁶ Označením „kandidát“ je zde míněn kandidát ve smyslu uchazeč. Nemá nic společného s označením typu agenta (kandidát AK) ve směrnici z roku 1948, který již prošel vázáním, ale dosud nebyl plně prověřen.

¹⁷ RMV č. 13/1962, str. 7.

návrh získání ke spolupráci, který schválil náčelník patřičného odboru. Návrh obsahoval doposud shromážděné materiály o kandidátovi na vázání, případné kompromitující materiály, cíl vázání a kdo bude vázání provádět. Součástí návrhu byla i zpráva o osobním seznamování s kandidátem, plán na provedení vázání a místo a čas samotného vázání.

Akt vázání se sestával z přesně určených postupů, které byly (nebo měly být) striktně dodržovány. Konspirace neboli utajení byla na prvním místě, proto se k provádění vázání vybíraly speciální konspirační byty určené výhradně k vázání, nebo se tak dělo přímo v budovách Ministerstva vnitra. Příchod i odchod kandidáta musel být utajený i v případě, že se jednalo o místnost na Ministerstvu vnitra. Což potvrzovalo podstatu ideologie Státní bezpečnosti - nikdo nesměl mít přehled o celé mozaice, ale pouze o tom svém kamínku, který mu byl přidělen. Stejně tak ostatní pracovníci na Ministerstvu neměli vědět, co se děje za zavřenými dveřmi kanceláře jejich kolegů.

Byl-li kandidát vázán bez účasti kompromitujících materiálů a přistupoval-li ke spolupráci dobrovolně, provedl operativní pracovník podrobnou instruktáž, během níž seznámil kandidáta se zásadami spolupráce se Státní bezpečností, zdůraznil nutnost dodržování konspirace a rovnou s ním probral první úkol a metody postupu k jeho splnění. Po detailní instruktáži přešli účastníci vázání k podpisu vázacího slibu. Kandidát na spolupráci písemně stvrzoval, že ke spolupráci přistupuje dobrovolně a že se zavazuje zachovávat utajení, které s sebou nese spolupráce se Státní bezpečností a jejími orgány. Písemné prohlášení nebylo vždy nezbytné. V případě, že by písemná smlouva mohla odradit kandidáta od spolupráce, postačil jen ústní souhlas.

Po ukončení procesu vázání vyhotovil operativní pracovník zprávu, kterou předal svému náčelníkovi. Zpráva obsahovala zevrubný průběh vázání, jak kandidát reagoval na nabídnutou spolupráci, celkové chování kandidáta a pokud se již domluvili na prvním úkolu, tak jeho podstatu a metody postupu. Poté, co náčelník odsouhlasil úspěšné získání ke spolupráci, byl teď již agent zařazen do operativní evidence. Zde již vystupoval pod krycím jménem, které si mohl vybrat při vázání. Pokud si krycí jméno odmítl vybrat, operativní pracovník ho k tomu nenutil a zvolil mu ho sám.

Již byla zmíněna možnost vázání kandidáta na základě doložení jeho kompromitující činnosti. Za tu byla považována drobná trestná činnost, porušení pracovních povinností, nedodržování zásad „socialistického soužití“, atd. Občas se kandidáty mohly stát i „kolísavé živly, které se do protistátní činnosti zapojily pod pohrůžkami, nebo za materiální výhody a

kteří nemají v provádění protistátní činnosti vedoucí úlohu.”¹⁸ Zde bylo nutno posuzovat opatrně závažnost trestné činnosti. Mohlo jít o šikovně skrývaného vůdce odboje, který se za řadového člena, přinuceného k participaci v „ilegální skupině“, pouze vydával. Proto v tajném rozkazu ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva zdůrazňuje, že „*je-li materiál o trestné činnosti závažný, [je nutno] posouditi, zda není účelnější osobu zatknouti než vázati.*”¹⁹ Pokud se operativní pracovník přeci jen rozhodl vázat osobu s použitím kompromitujících materiálů, musel být nanejvýš opatrný a taktní. Nesměl uvést zdroje, odkud kompromitující materiál vzešel. Během celého procesu vázání vedl kandidáta k tomu, aby se sám od sebe doznal ke svým přečinům a jako odčinění nabídl spolupráci s orgány Státní bezpečnosti. Poté se přistoupilo k podepsání vázacího slibu. V tomto případě byla písemná smlouva nutná. Nebylo přípustné, aby kandidát vázaný na základě doznání své vlastní trestné činnosti byl vázán pouze na základě ústního souhlasu. Vázání na základě kompromitace vedl výhradně zkušený operativní pracovník, často za přítomnosti náčelníka oddělení nebo odboru.²⁰

Vázání agentů s využitím kompromitujících materiálů byla ošidná záležitost. Jednak z důvodu, že kdo byl ke spolupráci přinucen, nikdy nemohl být tak důvěryhodný a spolehlivý jako někdo, kdo jednal ze své vlastní vůle na základě svého ideologického přesvědčení. Vždy tu existovala reálnější šance na zradu a pomstu. Druhým důvodem, proč se dávalo přednost vázání agentů, kteří ke spolupráci přistupovali dobrovolně, byla skutečnost, že mnozí operativní pracovníci si kompromitující materiály k dané osobě vytvořili. Ať už za tím byly jakékoli pohnutky nebo jen pouhá lenost operativních pracovníků poctivě prověřit a prozkoušet vhodné kandidáty, faktem bylo, že se tak zřejmě dělo často. O tom svědčí jeden z bodů tehdejšího ministra vnitra Rudolfa Baráka ve směrnici o práci s agenty z roku 1954, kde vyjmenovává nejčastější chyby při práci s agenturou: „*Vyskytují se případy vázání, kdy se operativní pracovníci často omezují na umělé vytváření kompromitujícího materiálu, místo toho, aby pečlivě zkoumali a studovali situaci a všechny okolnosti, které umožňují správně provést připravené vázání. Je na čase, aby operativní pracovníci pochopili, že agent zavázaný pouze na základě umělé vytvořené kompromitace se ve většině případů*

¹⁸ Směrnice o agenturně operativní práci (TRMV o práci s agenty č. 72/1954) ze dne 20.4.1954, str. 14. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/trmv_72_1954.pdf (dále citováno jako TRMV č. 72/1954)

¹⁹ Práce s agenty (TRMNB č. 36/1951), čl. 49, str. 130. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/trmnb36-1951.pdf> (dále citováno jako TRMNB č. 36/1951)

²⁰ RMV č. 13/1962, čl. 5, str. 8.

*dívá na operativního pracovníka jako na vyděrače a při první příležitosti zradí.*²¹ Z tohoto úryvku vyplývá, že umělé vytváření kompromitujících materiálů nebylo žádoucí, avšak bylo častou praxí. V rozkazu ministra vnitra z roku 1962 se již objevil výslovný zákaz kompromitace čestné osoby za účelem vázání.²²

Ke spolupráci se získávaly také osoby, jejichž vázání bylo složitější a vyžadovalo dvojnásob jak přípravné práce, tak kontroly plnění jejich úkolů. V první řadě se jednalo o cizince, kteří buď žili na území Československé republiky, nebo v zahraničí, ale chovali sympatie k „lidově demokratickému zřízení“. Na tyto osoby, které mohly i nemusely být příbuzensky spjaté s občany Československé republiky, byla vynaložena speciální příprava, která se sestávala z intenzivního ovlivňování cizinců tak, aby se zcela přesvědčili o správnosti a efektivnosti socialistického zřízení a stali se tak přístupnějšími pro spolupráci. Ještě větší opatrnosti bylo zapotřebí, byli-li vázání agenti pro práci v zahraničí, stejně tak osoby, pocházející z „nepřátelských organizací“, jako např. z „buržoazně nacionalistických skupin“, emigrantských center, bývalých reakčních politických stran, atd.

Existovaly tři druhy osob z „nepřátelských skupin“, které bylo možno získat pro spolupráci se Státní bezpečností. První typ přistoupil na nabídku spolupráce s vědomím „nepřítele“, který tímto zamýšlel zjistit zájmy a metody Státní bezpečnosti, ale především se pokoušel dozvědět, do jakých podrobností jsou pracovníci Státní bezpečnosti seznámeni s jeho odbojnou činností. Prostřednictvím svého vyslaného agenta se pak pokoušel proniknout do struktury operativních částí a podával klamavé dezinformace o jeho kontrarozvědné činnosti.

Druhým typem „nepřátelského“ agenta byl tzv. dvojitý agent, který se obával nesplnění určitých příkazů zadaných „protivníkem“, a aby unikl riziku plynoucí z neuposlechnutí či nesplnění úkolu, nabídl spolupráci Státní bezpečnosti. Činil tak tedy ve svém vlastním zájmu a od té chvíle pracoval jak pro Státní bezpečnost, tak pro „nepřítele“.

Třetí typ „nepřátelského“ agenta byl pro orgány Státní bezpečnosti nanejvýš podezřelý - jednalo se o osobu, o níž bylo známo, že aktivně pracovala pro „protivníka“ a která se dobrovolně bez donucení přihlásila ke spolupráci s StB. Tento jev byl velmi nepravděpodobný, pokud k němu nedošlo po dlouhodobé práci a intenzivním ovlivňování daného agenta. Ve většině případů se jednalo o nastrčeného agenta z nějaké „nepřátelské organizace“, který měl budit zdání, že „prozřel“ a své původní pomýlené jednání chce

²¹ TRMV č. 72/1954, str. 6.

²² RMV č. 13/1962, čl. 5, str. 8.

odčinit spoluprací s bezpečnostním aparátem. Osoby, které své služby nabídly samy bez předchozího vyzvání, byly považovány za krajně podezřelé a až na výjimky byla jejich spolupráce zásadně odmítána.

U všech výše zmíněných osob bylo nutno dodržovat maximální opatrnost a pečlivost při získávání ke spolupráci a vždy se tak dělo se souhlasem ministra vnitra nebo jeho náměstků za přítomnosti náčelníků operativních správ nebo jejich zástupců. Návrh k vázání směl být vyhotoven teprve tehdy, měl-li operativní pracovník písemné doznání „nepřátelského“ agenta vlastnoručně podepsané, v němž se přiznává k organizované činnosti ve službách „nepřítele“. Toto písemné prohlášení bylo v podstatě přiznáním agentovy zrady vůči své skupině a znamenalo by jeho přísné potrestání, kdyby se prohlášení dostalo do rukou „nepřítele“. Pod pohrůžkou, že v případě neuposlechnutí příkazu, či zatajování a zamlčování informací od „nepřítele“ bude písemné doznání předáno do rukou „protivníka“, si tak orgány Státní bezpečnosti vynutily agentovu poslušnost.

2.1.2. Informátor

Informátor, jakožto typ agenturního spolupracovníka, se nevyskytoval po celou éru komunistického režimu. Existoval ve 40., 50. a 60. letech, avšak v rozkazu ministra vnitra z roku 1972 pojem informátor již vymizel²³. Ne, že by zcela vymizela jeho funkce, spíše se sloučila s postavou agenta, jehož definice se od té informátorovy lišila jen v jednom výraznějším bodě - informátor nepožíval důvěru „nepřítele“. Tento aspekt je čistě doménou agenta a chtěl-li se informátor stát agentem, pak musel prokázat, že je schopen si získat a udržet důvěru „protivníka“. Kromě toho, že neměl důvěru v „nepřátelských skupinách“, však byl informátor rovněž vázaným tajným spolupracovníkem, který byl ke spolupráci získán buďto cestou dobrovolné participace založené na vlasteneckých pohnutkách, nebo byl ke spolupráci přinucen pomocí kompromitujících skutečností. Směrnice z roku 1948 dělí informátora na dva typy, v podobném duchu jako agenta - na stálého informátora (zkratka SI), který jednal na základě vlastního přesvědčení a stálého informátora (zkratka SIP), který jednal z jiných pohnutek než z ideologického přesvědčení.²⁴

Pracovní náplň informátora se nijak výrazně nelišila od úkolů agenta. Jeho základním posláním bylo informovat a plnit tajné příkazy orgánů Ministerstva vnitra. Konkrétněji řečeno měl odhalovat protistátní činnost osob, které nesouhlasily s „lidově demokratickým státním zřízením“. Informoval o „nepřátelských“ projevech a zjišťoval, kdo byl jejich iniciátorem. Pomáhal chránit státní ekonomiku a prováděl různá preventivní opatření, která měla zabránit rozšíření a propuknutí odbojové činnosti v Československé republice. Podílel se rovněž na ochraně československých hranic, kdy hlásil případy podezřelých osob potulujících se v pohraničním pásmu nebo případy ilegálního přechodu přes hranice.

Služby informátora byly nejvíce využívány ve výrobních procesech, kde byla vysoká šance, že „protivník“ infiltruje někoho ze svých lidí a ti budou záměrně sabotovat či jinak narušovat výrobu. Informátoři proto byli často získáváni v průmyslových závodech, např. vojenských skladech, uhelných dolech, apod., zkrátka v místech, kde by sabotážní činnost nepřátel režimu znatelně zasáhla hospodářství a vývoj socialistického Československa. Z toho vyplývá, že informátor zpravidla nebyl získáván pro rozpracování konkrétní osoby nebo konkrétních případů jako agent, ale byl spíše nasazován do důležitých objektů, kde bylo

²³ RMV č. 8/1972

²⁴ Pomůcka administrativně-operační 1948, vložka III/2-A, str. 2.

obzvláště nežádoucí, aby se kumulovaly „nepřátelské živly”.²⁵ Mohlo se však stát, že byl informátor nasazen i do pátrání po protistátních zločincích, a pokud byl schopen vést rozpracování konkrétních zločinců a prokázal možnost proniknout do „nepřátelského prostředí”, mohl být přesunut do kategorie agent.²⁶

Vázání informátorů se opět zásadně nelišilo od vázání agentů. Kandidáty na informátora byly většinou společenské osoby, jejichž charakteristickými rysy byla otevřenost a přátelskost a které snadno navazovaly styky. Kandidáti na informátora byli rovněž důkladně prozkoumáváni a prověřováni, jak za pomoci různých evidencí, tak při osobním styku s operativním pracovníkem v rámci seznamování. Na rozdíl od seznamování s kandidátem na agenta, které nesmělo přesáhnout dobu šesti měsíců, seznamování s kandidátem na informátora mělo trvat maximálně tři měsíce²⁷. Během této doby měl být operativní pracovník schopen říct, zda je kandidát schopný a k práci vhodný či nikoliv. Pokud se operativní pracovník rozhodl kandidáta ke spolupráci získat, vypracoval návrh vázání podobný návrhu vázání agenta a předal jej ke schválení náčelníku odboru. Akt vázání informátora probíhal podobně jako u agenta, s tím rozdílem, že informátor podepisoval slib, který neměl přesně danou strukturu, ale byl volně napsán samotným zavazovaným informátorem.

²⁵ RMV č. 13/1962, čl. 8, str. 11.

²⁶ TRMV č. 72/1954, str. 18.

²⁷ RMV č. 13/1962, str. 12.

2.1.3. Resident

Rovněž definice rezidenta se mírně liší v různých směrnicích nebo rozkazech ministra vnitra. Vzhledem k tomu, jak velký důraz byl kladen na práci rezidenta v 70. letech na rozdíl od konce 40. let, kdy byla jeho funkce a náplň práce popsána jen velmi zevrubně, lze usuzovat, že význam rezidenta a jeho pomoci orgánům Ministerstva vnitra v průběhu let stoupal.

Volně formulováno byl resident něco jako prodloužená ruka operativního pracovníka. Měl na starosti jemu svěřené tajné spolupracovníky, kterým zadával úkoly, přijímal od nich zprávy, které předával svému operativnímu pracovníkovi a celkově dohlížel na jejich činnost. Zde je patrná analogie se samotným agenturně operativním pracovníkem. Stejně jako jemu byly rezidentovi svěřeny do péče osoby, které obsluhoval, staral se o jejich politickou uvědomělost a podílel se na jejich výchově. Residentem se mohla stát osoba, o které byla všeobecně známa její loajalita k „lidově demokratickému zřízení“, která byla životně zkušená, politicky uvědomělá a u níž se díky těmto vlastnostem a postojům dalo téměř vyloučit, že by se kdy přidala na stranu „třídního nepřítele“. Rezidenty se často stávali bývalí zaměstnanci Ministerstva vnitra nebo občané pracující v civilním zaměstnání (obyčejně na vyšších pozicích, které vyžadovaly schopnost pracovat s lidmi a organizovaně řídit jejich činnost). Residentem se také mohl zkušený agent či informátor, pokud se Státní bezpečností pracovali již delší dobu, byli dostatečně prověřeni a splňovali vlastnosti potřebné pro rezidentskou práci.²⁸ Podmínkou však bylo, že nesměli být získáni na základě kompromitujících materiálů.²⁹

Skupinu tajných spolupracovníků, kteří byli svěřeni do správy rezidenta, tvořili zpočátku pouze informátoři. Ve směrnici z roku 1948 bylo výslovně uvedeno, že resident neobsluhuje agenty.³⁰ Podobná definice rezidenta se objevuje ve směrnici z roku 1954: „[Resident je] *pomocníkem operativního pracovníka při obsluze a řízení informátorů*“.³¹ Zároveň je však v téže směrnici uvedeno, že „*resident je ve spojení s několika informátory a někdy i agenty*“.³² Oproti předchozí směrnici směrnice z roku 1954 povolovala, aby v případě potřeby resident využil služeb agentů. Směrnice z roku 1962 pro změnu nespécifikuje, kdo konkrétně spadá do péče rezidenta (používá obecný pojem „tajný

²⁸ RMV č. 13/1962, čl. 10, str. 13.

²⁹ RMV č. 8/1972, str. 12.

³⁰ Pomůcka administrativně-operační 1948, vložka III/2-A, str. 2.

³¹ TRMV č. 72/1954, str. 20.

³² TRMV č. 72/1954, str. 19.

spolupracovník“).³³ Zato ve směrnici z roku 1972 již o informátorech v souvislosti s rezidenty není ani zmínka a o osobách podřízených rezidentovi se mluví výhradně jako o agentech. To souvisí s již zmíněným vymizením pojmu informátor v 70. letech. Směrnice z roku 1978 dokonce definuje rezidenta jako tajného spolupracovníka, který „*organizuje a udržuje konspirativní styk se svěřenými agenty nebo důvěrníky [...]*“.³⁴ I přes dodatek, že rezidentovi byli důvěrníci přidělováni jen v závažných odůvodněných případech, jde vůbec o první zmínku o tom, že by měl rezident obsluhovat také důvěrníky, což koreluje s presumpcí, že význam rezidenta stoupal spolu s rozšiřováním pole jeho působnosti.

Rezidentury vznikaly ve dvou případech. Jednak tehdy, když operativní pracovník měl příliš mnoho práce s vlastní agenturní sítí a nestíhal ji obsluhovat, nebo když v určitých místech nepanovaly příhodné podmínky pro přímé řízení agentů operativním pracovníkem. V takovém případě byly zřizovány rezidentury, aby se předešlo dekonspiraci.³⁵

Vázání rezidentů bylo principově stejné jako u agentů. Kandidát na rezidenta byl pečlivě prověřován, zvláště byl kladen důraz na zodpovědnost, spolehlivost a schopnost koordinovat práci druhých. Návrh na vázání byl sepsán zkušeným operativním pracovníkem, který v něm uvedl důvody k získání pro spolupráci a posudek na kandidáta. Zvláště pečlivě musel být podložen a odůvodněn případ, kdy se rezidentem měl stát agent nebo informátor. Zpravidla se tak stávalo, když operativní pracovník nestíhal dohlížet na svoji agenturu a neměl dostatek času dělat „výběrové řízení“ na nového rezidenta. V takovém případě navrhl na rezidenta svého nejschopnějšího agenta, případně informátora. Návrh vázání byl poté předložen náčelníku správy, který jej schválil a sám se účastnil vázání. Náčelník správy také rozhodoval o tom, kolik tajných spolupracovníků bude rezidentovi přiděleno. Zpravidla dostával ne více než pět až osm informátorů, přičemž se přihlíželo k možnostem a schopnostem rezidenta. Přidělování informátorů do správy rezidenta nebylo náhodné, ale podléhalo předchozímu důkladnému zhodnocení a vztah informátora a rezidenta byl pečlivě zkoumán. V případě, že by tento vztah byl shledán nevyhovujícím či přímo nepřátelským, informátor nesměl být rezidentovi přidělen. Stejně tak muselo být zabráněno situaci, kdy by informátor byl přímým nadřízeným rezidenta v civilním zaměstnání, anebo by s ním byl příbuzensky svázán. Nepsaným pravidlem bylo, že rezident

³³ RMV č. 13/1962, str. 12-14.

³⁴ Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (RMV ČSSR č. 3/1978) (A-oper-I-3) z 25.1.1978, str. 3. Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_3_1978.pdf (dále citováno jako RMV č. 3/1978)

³⁵ RMV č. 8/1972, str. 13.

měl být na vyšší intelektuální úrovni než jemu podřízený informátor, měl by být schopen tento intelekt prokázat a své informátory dále duševně i politicky vzdělávat.³⁶

Ačkoliv se může jevit, že rezident byl zcela svéprávný a ve svých rozhodnutích nezávislý, nebylo tomu tak. Rezident ve všem podléhal svému operativnímu pracovníkovi, se kterým projednával každý krok. Spolu vypracovávali úkoly, které posléze přidělili informátorům, operativní pracovník dohlížel na práci rezidenta, vyžadoval od něj pravidelné zprávy a prováděl kontrolní schůzky. Dohlížel také na to, aby rezident dbal konspirace při práci se svými informátory, aby ke schůzkám využíval schůzkové byty nebo jiná místa, která vyhovovala pro danou činnost jak svou lokací, tak možností utajení.³⁷

³⁶ RMV č. 8/1972, str. 13.

³⁷ TRMV č. 72/1954, str. 21.

2.1.4. Držitel propůjčeného (schůzkového) bytu

Trochu jiným typem tajného spolupracovníka Státní bezpečnosti byl držitel (majitel) propůjčeného neboli schůzkového (PB). Tyto osoby nebyly vázány pro spolupráci jako takovou (špionáž, předávání zpráv, atd.). Jejich spolupráce s orgány Ministerstva vnitra spočívala v poskytování objektu (místnosti, pokoje, bytu) pro tajné schůzky operativních pracovníků s agenturou. Nejednalo se však o schůzky s jakýmkoliv tajnými spolupracovníky, ale pouze s těmi nejprověřenějšími, nejzkušenějšími a nejloajálnějšími. Schůzky s ostatní agenturou se konaly na jiných místech, která vyhovovala podmínkám práce a zachování konspirace³⁸.

Jako vše spojené s operativní technikou byly jak samotné schůzky, tak místo schůzek pečlivě utajováno. Držitelé propůjčených bytů byli proto získáváni z čestných politicky spolehlivých občanů, plně oddaných „lidově demokratickému zřízení“, u kterých se dalo předpokládat, že nevyzradí pravý účel schůzek ani jejich aktéry. Kandidát na propůjčený byt byl prověřován podobně jako kandidát na agenta, ale pozornost byla věnována také jeho rodině a blízkým osobám, které, ač nevědomky, hrály podstatnou roli ve vztahu držitele PB a orgánů Ministerstva vnitra. V neposlední řadě se prověrka týkala samotného propůjčeného bytu, který musel splňovat všechny podmínky konspirace - na první pohled se nesměl lišit od ostatních občanských bytů, tzn. okna měla být stejného vzhledu, měla obsahovat patřičnou výzdobu, pokud v té době byl nějaký státní svátek, apod.³⁹ Vítány byly vjezdy do dvora, vchody z postranní ulice či boční východy, které tak zajišťovaly patřičné utajení a ztěžovaly případné sledování ze strany „protivníka“.

Jestliže byt i kandidát prošli prověrkou, operativní pracovník vypracoval návrh vázání, který byl analogický k návrhu vázání agenta, ale byl k němu přiložen i podrobný technický plánek bytu. Návrh vázání obsahoval také legendu návštěv, se kterou byli seznámeni jak majitel bytu, tak navštěvující tajní spolupracovníci. Ve slibu, který skládal držitel PB, bylo kromě přísahy mlčenlivosti o spolupráci se Státní bezpečností vynuceno zachování přísného tajemství o totožnostech osob, které propůjčený byt budou využívat. Toto opatření bylo spíše preventivního charakteru, protože povinností každého operativního pracovníka, který měl daný propůjčený byt na starosti, bylo chránit totožnost všech tajných spolupracovníků nejen před okolím bytu, ale i před samotným držitelem PB. Bylo krajně

³⁸ RMV č. 13/1962, str. 14.

³⁹ RMV č. 13/1962, str. 16.

nežádoucí, aby se držitel PB s agenty a informátory znal. V takovém případě bylo nutno změnit místo setkávání.⁴⁰

Aby bylo zabráněno vyzrazení pravého účelu bytu, musel operativní pracovník minimálně jednou za tři měsíce provádět preventivní kontroly, zda byt zůstává v utajení a jednou za rok musel provést komplexní zhodnocení stavu utajení. Také bylo nutno ohlídat, aby v jednom bytě nedocházelo k více než třem schůzkám denně. Operativní pracovník, odpovědný za PB, vedl detailní evidenci všech tajných spolupracovníků, operativních pracovníků i náčelníků, kteří do bytu docházeli a evidoval přesný čas jejich návštěvy.⁴¹

Díky poměrně snadnému řízení propůjčených bytů a vysoké míry utajení byly propůjčené byty nejčastějším a nejvyužívanějším typem schůzkových míst. Zavedeny byly směrnici v roce 1954, do té doby se používaly výhradně tzv. byty konspirační.⁴²

⁴⁰ RMV č. 3/1978, str. 5.

⁴¹ RMV č. 8/1972, str. 14.

⁴² TRMV č. 72/1954, str. 21.

2.1.5. Majitel konspiračního bytu

Propůjčené a konspirační byty se od sebe lišily v jednom základním bodě - zatímco propůjčený byt byl ve vlastnictví soukromé osoby, která jej propůjčovala pracovníkům Státní bezpečnosti k tajným schůzkám s agenturou, konspirační byt byl v plném vlastnictví orgánů Ministerstva vnitra, nebo byl jeho pracovníky zcela obhospodařován. Navenek byl konspirační byt veden jako soukromý byt či sídlo nějakého komunálního podniku a oficiálně byl kryt operativním pracovníkem, který k tomu účelu používal falešného krycího občanského průkazu. Směrnice z roku 1954 ustanovovala, že konspirační byt mohl veden i na speciálně zavázaného informátora, kdežto směrnice z roku 1972 povolovala legalizaci konspiračního bytu tajným spolupracovníkem jen výjimečně.^{43,44}

Obecně pro konspirační byt platily stejné zásady jako pro byt propůjčený, tzn. maximální opatrnost při organizování schůzek a dodržování konspirace. U obou typů bytů platilo, že v případě jejich prozrazení a odhalení tajemství jejich pravého účelu, musely přestat být s okamžitou platností užívány. Jakýkoli byt jen náznak, že by bytu hrozila dekonspirace, vedl ke zrušení bytu jakožto schůzkového místa a musel být zřízen jinde. Aby se předešlo dekonspiraci bytu, byla ministrem vnitra vydána speciální nařízení, která zakazovala využívat konspirační byt pro schůzky s neprověřenou agenturou a pro jakékoli osobní příležitosti jako oslavy a podobně.⁴⁵

⁴³ TRMV č. 72/1954, str. 22.

⁴⁴ RMV č. 8/1972, str. 16.

⁴⁵ TRMV č. 72/1954, str. 9.

2.1.6. Důvěrník

Jak už bylo řečeno, důvěrníci nebyli součástí agenturní sítě, neřadili se k tajným spolupracovníkům Státní bezpečnosti, ale tvořili samostatnou skupinu. Do 60. let tato skupina nebyla ani konkrétně definována. Směrnice z roku 1948 se zmiňuje v souvislosti s kategorií informátorů o tzv. „důvěrných pramenech“ neboli „poradcích“, kteří rádi poskytovali různé informace a rady, avšak nebyli v pevné závislosti StB služby.⁴⁶ Směrnice z roku 1954 rovněž neklasifikuje důvěrníky jako samostatnou skupinu s přesně definovanými úkoly. Pouze se v ní objevuje kritika mnohých operativních pracovníků, kteří se místo práci s agenturou přespříliš věnovali schůzkám s důvěrníky. Kritika spočívala v tom, že důvěrník, navzdory jeho mnohdy užitečným informacím a náhledům, byl většinou aktivním funkcionářem, který dával veřejně najevo svůj nesouhlasný postoj vůči nepřátelům státního socialistického zřízení. Kvůli tomu mu bylo znemožněno skrytě působit v „nepřátelském prostředí“ a získat si důvěru „nepřítele“, což bylo podstatné pro práci agenturních tajných spolupracovníků a v čemž spočívala jejich jedinečnost a nenahraditelnost.⁴⁷ Spolupráce s důvěrníky v 50. letech byla považována za užitečnou, v žádném případě ale nesměla převažovat nad spoluprací s agenty, informátory a rezidenty. Aby se zamezilo nadměrné práce s důvěrníky, bylo ve směrnici vydáno nařízení, které nakazovalo převést vhodné a schopné důvěrníky na agenty a informátory. Tak se měl značně snížit počet důvěrníků a se stávajícím počtem se mělo pracovat jen v mezích nutnosti.⁴⁸

Směrnice vydaná v roce 1962 přistupovala k důvěrníkům mnohem konkrétněji, jak sama zdůrazňuje: *„Novou institucí v práci státní bezpečnosti se stává důvěrnická síť, která ve své podstatě je jednou z forem spojení bezpečnosti s lidem. Proto také nejde v žádném případě o starý typ důvěrníka, který nyní již není a nebude používán v naší práci. Nyní jde o to, abychom se v daleko větší míře než dosud opírali o čestné občany naší republiky, kteří stejně jako my mají zájem na zajištění bezpečnosti své vlasti. Důvěrníci budou také aktivně bojovat proti nedostatkům a nepořádkům, budou se podílet na preventivním předcházení trestné činnosti.“*⁴⁹ Směrnice definovala a formulovala ani ne tak úkoly důvěrníků, jako spíše druhy pomoci orgánům Státní bezpečnosti.

⁴⁶ Pomůcka administrativně-operační 1948, vložka III/2-A, str. 2.

⁴⁷ TRMV č. 72/1954, str. 4.

⁴⁸ TRMV č. 72/1954, str. 8.

⁴⁹ Výklad ministra vnitra k některým zásadním otázkám práce státní bezpečnosti a k novým Směrnícím pro agenturně operativní práci (RMV č. 13/1962) (A-oper-I-1) z 16.5.1962, str. 22-23. Dostupné z:

Důvěrník byl podle ní politicky uvědomělý čestný občan, který zastával hodnoty socialistického zřízení a byl ochoten se podílet na jeho upevnování. Jeho pomoc orgánům Státní bezpečnosti spočívala v poskytování informací, názorů a postřehů z prostředí, které Státní bezpečnost zajímalo. Jednalo se o podniky, závody, úřady, apod. Důvěrník, který byl zaměstnán v těchto a jim podobných objektech, předával orgánům StB informace o náladách, které na pracovištích panovaly, a v nichž se velmi snadno mohlo projevit protisocialistické cítění. Dále se vyjadřoval k různým nepříznivým situacím na pracovišti (například narušení výrobního procesu a následný pokles produktivity práce) a poskytoval osobní názor, proč k nim docházelo, zda šlo o nehodu či úmyslný čin.⁵⁰ Směrnice z roku 1972 do důvěrníkovy kompetence zařadila možnost pomoci vyhledávat zdroje a kanály, kudy mohly pronikat „nepřátelské ideologie“. Také upozorňoval Státní bezpečnost na podezřelý zájem občanů a cizinců o chráněné objekty, utajované prostory a osoby v nich pracujících.⁵¹ To vše bylo pro Státní bezpečnost důležité, neboť na základě důvěrníkových poznatků a postřehů mohla odhalit nové ohnisko „nepřátelských tendencí“ a za pomoci nasazení agentů jej zlikvidovat. Zkušený důvěrník mohl být též využíván operativními součástmi pro doplňování údajů k prověřované osobě.

Na první pohled se může zdát, že náplň práce důvěrníka se výrazně nelišila od práce agenta nebo informátora. To je zčásti pravda, neboť agent i informátor mohli vykonávat vše, co vykonával důvěrník, opačně to však neplatilo. Důvěrník nesměl plnit úkoly náležející agentům, např. rozpracování konkrétní osoby či rozpracování státobezpečnostního případu, při jehož plnění musel být nutně odkryt operativní zájem StB spolu s metodami kontrarozvědné činnosti. Důvěrník mohl prohlubovat pouze ty státobezpečnostní poznatky, které sám Bezpečnosti poskytl.⁵² Jestliže ale důvěrník splňoval všechny podmínky pro zvládnutí samostatného rozpracování případu a byl-li dostatečně prozkoušen a ověřen, mohl se po důkladném zvážení operativních součástí stát tajným spolupracovníkem.⁵³

Z předchozího odstavce vyplývá, že důvěrník v podstatě nedostával od operativního pracovníka žádné konkrétní úkoly ani příkazy. Neměl dáno příkazem sledovat

http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_13_1962.pdf (dále citováno jako Výklad ministra vnitra (RMV č. 13/1962)

⁵⁰ RMV č. 13/1962, str. 17.

⁵¹ RMV č. 8/1972, str. 17.

⁵² RMV č. 3/1978, str. 6.

⁵³ RMV č. 8/1972, str. 19.

určitou osobu ani neměl povinnost vykazovat výsledky své práce. Jedinečnost důvěrníka spočívala v dobrovolnosti jeho práce a jeho nezávislosti na orgánech Státní bezpečnosti. Nebyl ani vázán, čili nepodléhal žádnému slibu, který by ho zavazoval k plnění určitých povinností. Schůzky s operativním pracovníkem probíhaly nepravidelně, a to jen v případě, že to bylo zapotřebí. Místo schůzek vybíral operativní pracovník, nejčastěji šlo o vhodné veřejné místo nebo pracoviště důvěrníka. Konspirační či propůjčené byty byly k setkávání důvěrníka a operativního pracovníka zakázány vzhledem k vysoké šanci dekonspirace bytu. Zprávy, které operativnímu pracovníkovi na schůzkách předával, byly ve většině případů jen v ústním podání. Pouze byl-li důvěrník ochoten, podával zprávy i písemně. Pokud chtěl operativní pracovník veřejně použít něco z důvěrníkovy výpovědi, musel se důvěrníka vždy dotázat a ten se zveřejněním informace buď souhlasil, nebo jej mohl zamítnout. Zde byla patrná volnost ve spolupráci, kterou tajní spolupracovníci neměli. Další výhodou funkce důvěrníka spočívala v tom, že mohl rozhodnout o utajení styku s operativním pracovníkem. Pokud však preferoval setkávat se s orgány Státní bezpečnosti na veřejnosti, třeba na svém pracovišti v otevřených prostorách, kde byli na očích důvěrníkovým kolegům, čímž pádem nebyla zachována zásada konspirace, bylo důvěrníkovi v budoucnu znemožněno stát se tajným spolupracovníkem.⁵⁴

Získávání důvěrníka ke spolupráci předcházelo stejně jako u tajných spolupracovníků prověrce, ne však tak důkladné jako u agenta. Operativní pracovník se přesvědčil o spolehlivosti a loajalitě kandidáta na důvěrníka a po schválení náčelníkem oddělení s ním inicioval seznámení. Důvěrník byl na první schůzce pouze dotázán, zda by čas od času mohl předávat dílčí poznatky z určitého prostředí a zda by mohl podávat svůj osobní názor na okolní dění, v němž se důvěrník pohyboval. Nebyly mu sdělovány žádné podrobnosti, ani metody a formy práce Státní bezpečnosti, tím méně struktura orgánů Ministerstva vnitra. Rázilo se heslo, že důvěrník měl vědět co nejméně z vnitřních předpisů orgánů MV. Neměl vědět více, než bylo potřeba k jeho spolupráci s StB. Jestliže důvěrník se spoluprací souhlasil, bylo jeho jméno zavedeno do seznamu, který byl uložen u náčelníka oddělení a evidován ve formě blokace zájmových osob.⁵⁵ Styk důvěrníka a

⁵⁴ RMV č. 8/1972, str. 18.

⁵⁵ Blokace zájmových osob = administrativní opatření koordinační povahy, které mělo zabezpečit, aby nedocházelo ke střetu kontrarozvědných zájmů jednotlivých pracovníků. Tak byly blokovány všechny osoby, na které byl veden svazek nebo spis. GULA, M.: Vývoj typologie svazků v instrukcích pro jejich evidenci, in: *Sborník Securitas Imperii* č. 2/1995, s. 138.

operativního pracovníka byl ukončen v případě, že důvěrník se choval nežádoucím způsobem, nečestně nebo když ztratil možnost vykonávat funkci důvěrníka.⁵⁶

⁵⁶ RMV č. 13/1962, str, 39.

3. Operativní pracovník a jemu podřízená agentura

Jak už bylo řečeno, agenturní síť a její činnost byla nejúčinnější zbraní proti „vnitřnímu nepříteli“. Pronikala do „nepřátelského prostředí“, do protistátních organizací, kde za pomoci operativních technik pomáhala k podryvání odbojových praktik až k jejich úplnému potlačení a následnému rozložení. Proto byl na řízení agentury a její výchovu kladen obrovský důraz. Operativní pracovníci byli zodpovědní nejen za odvedenou práci svých svěřených tajných spolupracovníků, ale také za jejich vzdělávání a správné politické smýšlení. Jejich cílem bylo vychovat z tajného spolupracovníka čestného spolehlivého občana socialistického státu, plně oddaného jeho „lidově demokratickému zřízení“, který by měl být schopen díky pevnému vedení, zahrnující nepřetržité zdokonalování vlastností nutných pro kontrarozvědnou činnost, aktivně se podílet na upevňování a ochraně státu. Náplň práce operativního pracovníka byla tedy velmi rozsáhlá a nanejvýš zodpovědná. Zradil-li některý z tajných spolupracovníků nebo byl-li dekonspirován, byla často vina připisována nedostatečnému působení a chybnému vedení ze strany operativního pracovníka.⁵⁷ Operativní pracovník musel mít neustále na paměti, že tajní spolupracovníci byli z velké části získáváni z „nepřátelského prostředí“, nebo alespoň s „nepřáteli režimu“ byli v častém, ne-li každodenním kontaktu. V takovém případě byla správná výchova o to naléhavější, neboť hrozilo nebezpečí, že tajný spolupracovník postupně podlehe vlivu a názorům „nepřátelského prostředí“ a přeběhne na jejich stranu. Takovým osobám byla věnována zvláštní péče a důraz na jejich správné politické smýšlení byl o to větší.⁵⁸

⁵⁷ TRMNB č. 36/1951, str. 131.

⁵⁸ TRMNB č. 36/1951, str. 131.

3.1. Výchova agentury

Výchova agenturní sítě měla preventivní charakter. Měla zajistit, že tajný spolupracovník bude věrným „služebníkem“ Státní bezpečnosti, který bude svědomitě plnit úkoly ne v jejím zájmu, ale v zájmu státu. Tajní spolupracovníci byli vychováváni v přesvědčení, že socialistické zřízení se bez jejich pomoci neobejde a že je jejich morální povinností poskytnout své služby těm, kteří jeho ochranu oficiálně zajišťují. V praxi to probíhalo tak, že operativní pracovník se během schůzek se svými tajnými spolupracovníky vyptával na různé politické události a zajímalo ho, co si o nich myslí. Vycítil-li operativní pracovník, že se názory a postoje svých svěřenců orientují nežádoucím směrem, tzn. když byli nakloněni protisovětské verzi vysvětlení událostí (např. vpád vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968), bylo jeho povinností zakročit a „mezery ve vzdělání“ doplnit. Z toho vyplývá, že operativní pracovník musel být člověkem politicky vzdělaným, musel se umět orientovat jak ve vnitřní problematice státu, tak v mezinárodních otázkách. Měl být schopen přesvědčivě zodpovědět všechny dotazy svých svěřenců týkající se vnitropolitické i mezinárodní situace, a tak si získat jejich respekt a uznání.⁵⁹

Kromě správného politického smýšlení bylo na tajné spolupracovníky působeno také z hlediska morálního. Obecně snahou operativních pracovníků bylo „rozvíjet [u tajných spolupracovníků] *takové vlastnosti jako pravdivost, čestnost, serióznost, důslednost, morální pevnost, ukázněnost.*“⁶⁰ Tyto hodnoty byly po tajných spolupracovnících vyžadovány nejen v praxi při plnění úkolů, ale také v soukromém životě, v práci, v rodině. Při schůzkách prováděl pracovník rozbory chování svých svěřenců, poukazoval na jejich chyby a taktním nenásilným způsobem se snažil tyto nedostatky odstranit. Sám měl být své agentuře vzorem. Svým disciplinovaným ukázněným jednáním si měl získat přirozený respekt a autoritu, která byla pro obsluhu agentury nezbytná. Projevováním zájmu o osobní životy svých svěřenců si s agenturou vytvořil silné pouto, které se mohlo podobat přátelství. To však bylo pouhé zdání. Operativní pracovníci měli zakázáno navazovat se svou agenturou jakékoliv přátelské styky. Bylo nepřipustné, aby operativní pracovník chodil se svými tajnými spolupracovníky do hospody, aby je seznamoval se svou rodinou nebo aby od nich přijímal jakékoliv dary.⁶¹ Pro operativního pracovníka to byl ošemetný úkol - vytvořit něco jako vzájemnou přátelskou náklonnost, na druhou stranu však nedopustit, aby vztah

⁵⁹ RMV č. 8/1972, str. 28.

⁶⁰ RMV č. 13/1962, str. 24.

⁶¹ TRMV č. 72/1954, str. 24.

překročil pracovní rámec. Nedílná část výchovy agenturní sítě spočívala ve vyžadování kázně, přesnosti a dochvilnosti v provádění úkolů, které jí byly zadány. Operativní pracovník zblízka dohlížel na včasné a hlavně přesné splnění úkolů svých svěřenců, což bylo nezbytným předpokladem pro správné fungování agenturní sítě.⁶²

⁶² RMV č. 3/1978, str. 10.

3.2. Řízení agentury

Koordinace agenturní sítě spočívala výhradně na bedrech operativního pracovníka, v případě potřeby využívajícího pomoci nejbližšího náčelníka. Kromě výchovné činnosti a již zmíněného zadávání úkolů vyhodnocoval zprávy podané tajnými spolupracovníky, prováděl kontroly jejich činnosti a na základě jejich výsledků a plnění úkolů navrhoval odměny. Byl zodpovědný za fungující pravidelný styk se svými svěřenci a rovněž zodpovídal za dodržování pravidel konspirace. V případě, že by došlo k dekonspiraci tajného spolupracovníka nebo zradě z jeho strany, bylo na operativním pracovníkovi, aby z toho vyvodil patřičné důsledky.

3.2.1 Zadávání a plnění úkolů

Úkolování tajných spolupracovníků probíhalo již od první schůzky. Při zadávání úkolů neplatilo žádné jedno obecné pravidlo, nebyla dána žádná pevná struktura, které by se mělo při úkolování držet. Operativní pracovník k němu naopak měl přistupovat individuálně, musel zvážit jak možnosti a operativní schopnosti jednotlivých tajných spolupracovníků, tak situaci a prostředí, v jakém měli působit a provádět kontrarozvědnou činnost.⁶³ Operativní pracovník musel v úkolování přemýšlet dopředu, tzn. předpokládat výsledek zadaného úkolu, na nějž měly navazovat úkoly další.

Součástí zadávání úkolu byl také přesný postup jeho vyplnění a rozpis použití jednotlivých metod. Úkol musel být formulován jasně a konkrétně, nebylo žádoucí, aby si tajný spolupracovník vyložil zadání úkolu po svém a kvůli nesprávnému pochopení ohrozil činnost kontrarozvědky. Proto operativní pracovník věnoval značnou dobu vysvětlování a popisování úkolu, než se přesvědčil, že tajný spolupracovník úkolu zcela porozuměl. Byl také otevřený diskuzi a názorům tajného spolupracovníka ohledně splnitelnosti úkolu a spolu se snažili přijít na jiné řešení, jestliže se původní plán zdál oběma být příliš riskantní nebo těžko splnitelný. Cílem operativního pracovníka bylo vést tajného spolupracovníka k samostatnému přemýšlení a iniciativě, a vyvarovat se tak nežádoucí formálnosti a mechanickému plnění úkolů ze strany tajného spolupracovníka.⁶⁴ Operativní pracovník měl být schopen vyvolat u tajného spolupracovníka dojem, že plnění úkolů není jen pouhé vykazování činnosti, kterou Státní bezpečnost slíbil, ale že hraje opravdu důležitou úlohu v

⁶³ RMV č. 13/1962, str. 19.

⁶⁴ RMV č. 8/1972, str. 31.

boji proti „škůdcům lidově demokratického zřízení“. U takto vedeného spolupracovníka byla větší pravděpodobnost, že zprávy od něj budou objektivní, pravdivé a nezkreslené.⁶⁵

O splnění či nesplnění úkolu a jeho průběhu informoval tajný spolupracovník svého operativního pracovníka na pravidelných schůzkách, které se dle Směrnice z roku 1962 měly konat nejméně jednou do měsíce⁶⁶, podle Směrnice z roku 1954 však bylo povinností schůzky organizovat nejméně dva krát až tři krát měsíčně⁶⁷. Tato setkání se nejčastěji konala v konspiračních bytech (to se určovalo dle závažnosti - pokud si to nevyžadovala povaha schůzky, mohl se operativní pracovník po dohodě s náčelníkem oddělení se svou agenturou setkávat i na jiných místech).⁶⁸ Na schůzkách podával tajný spolupracovník podrobné zprávy o zpracování zadaného úkolu. Nejprve tak činil ústně, teprve poté byl vyzván, aby na místě sepsal písemnou zprávu. Nejednalo se však o striktně vynucované pravidlo. Od písemného podání zprávy mohlo být upuštěno v případě, že činilo tajnému spolupracovníkovi fyzické obtíže, nebo když bylo zjevné, že písemná forma podávání zpráv mu je „proti srsti“ a mohla by narušit doposud fungující dobré vztahy. Pokud se tajný spolupracovník rozhodl podat zprávu ústně, bylo povinností operativního pracovníka vypracovat záznam. Považoval-li sdělení agentury za zvláště důležité, pořídil hlasový záznam na magnetofon. Jen výjimečně bylo dovoleno tajnému spolupracovníkovi, aby zprávu vypracoval písemně ještě před konáním schůzky - dělo se tak v případech, kdy místo setkání bylo veřejnosti přístupné a psaní zprávy by působilo podezřele. Při vypracovávání písemných zpráv mimo schůzkové byty však musela být dodržována nejpečlivější konspirace a povinností operativního pracovníka bylo zjistit si, kde a za jakých podmínek bylo sdělení psáno.⁶⁹

Sdělení, ať už písemné či ústní povahy, muselo být konkrétní, úplné a objektivní (tajný spolupracovník musel vždy uvést, odkud a za jakých podmínek příslušnou informaci získal) a muselo obsahovat co nejvíce charakterizujících údajů, jmen a průkazných skutečností. Pokud se jednalo o písemnou zprávu, musela být psána ve třetí osobě v souladu se zásadami konspirace.^{70,71}

⁶⁵ RMV č. 3/1978, str. 11.

⁶⁶ RMV č. 13/1962, str. 20.

⁶⁷ TRMV č. 72/1954, str. 24.

⁶⁸ TRMV č. 72/1954, str. 27.

⁶⁹ RMV č. 13/1962, str. 34.

⁷⁰ RMV č. 13/1962, str. 20-21.

⁷¹ TRMV č. 72/1954, str. 25.

V případě, že tajný spolupracovník úkol splnil a podal zprávu, bylo povinností operativního pracovníka za přítomnosti svého svěřence jeho zprávu projít, posoudit a případně s ním prodiskutovat vhodnější postup při plnění budoucích úkolů. Jestliže tajný spolupracovník zadaný úkol nesplnil, následoval podrobný výslech operativního pracovníka. Bylo důležité zjistit příčinu nezdaru - zda se tak stalo kvůli laxnosti tajného spolupracovníka a jeho nezájmu pomáhat orgánům Státní bezpečnosti, nebo zda jen nebyl dostatečně připraven na to být vyslán do terénu. Mohlo se také stát, že chyba byla na straně operativního pracovníka, když při vypracovávání plánu podcenil situaci nebo naopak přecenil schopnosti agentury. Pokud se jednalo o první případ, tedy neochotu tajného spolupracovníka splnit příkaz, nebyl mu úkol odpuštěn. Operativní pracovník stanovil nové datum splnění úkolu a taktně mu připomněl, k čemu se při souhlasu se spoluprací s StB zavázal. Poté jej seznámil s dalším úkolem, jehož postup a metody výkonu si předem připravil. Termín splnění a zároveň další schůzky napsal přímo na zprávu tajného spolupracovníka, která byla posléze zařazena do operativního svazku. Po skončení schůzky provedl operativní pracovník hodnocení agenturní zprávy co do její věrohodnosti a urgentnosti. Jestliže zprávu považoval za naléhavou (v případě podezření ze „záškodnické operace“, sabotáže nebo jakéhokoliv trestného činu proti republice), okamžitě informoval svého nejbližšího náčelníka, aby mohly být co nejdříve podniknuty kroky k nápravě nebo zásahu. V opačném případě měl povinnost informovat o schůzce svého nadřízeného nejpozději druhý den od konání setkání.⁷²

⁷² TRMV č. 72/1954, str. 25.

3.2.2. Kontrola agenturně operativní činnosti

Kontrola činnosti tajných spolupracovníků a plnění jejich úkolů byla nepostradatelným článkem v agenturně operativním řízení a nedílnou součástí výchovy agentury. Byla prováděna dvěma subjekty - operativním pracovníkem, který obsluhoval dané tajné spolupracovníky a nadřízeným náčelníkem tohoto operativního pracovníka. Operativní pracovník dohlížel nejen na správné plnění úkolů, jež byly tajným spolupracovníkům zadány, ale také na jejich chování na pracovišti i v soukromém životě. Cílem kontroly bylo „získání optimálních záruk, že tajný spolupracovník plní čestně a svědomitě uložené úkoly, předává pravdivé informace, není dekonspirován, neprovokuje k nepřátelské činnosti, nezrazuje a zda plní úkoly způsobem, který mu byl uložen.“⁷³ Operativní pracovník byl povinen prověřovat všechny poznatky, které tajný spolupracovník získal a porovnávat je s dřívějšími již prověřenými. Touto zpětnou kontrolou garantoval Státní bezpečnosti přísun pravdivých objektivních informací, relevantních pro neustálý boj s vnějšími, ale především s „vnitřními nepřáteli režimu“. Kromě vlastní kontroly získaných poznatků byli často nasazováni jiní tajní spolupracovníci, aby kontrolovali práci druhých. Využívalo se jich často při důležitých akcích, např. při zpravodajských hrách⁷⁴. Jestliže vzniklo podezření, že některý z tajných spolupracovníků zrazuje, předává informace „nepřátelské“ kontrarozvědce nebo sabotuje činnost kontrarozvědky Státní bezpečnosti, mohl operativní pracovník využít kromě nasazení jiné agentury také operativních technik jako skryté fotografování, telefonní odposlech nebo prověrku poštovní korespondence.⁷⁵

Tzv. „kontrolu kontrolní činnosti“ prováděli nadřízení náčelníci operativních pracovníků. Sestávala se z periodických kontrolních schůzek s tajnými spolupracovníky a jejich operativními pracovníky za přítomnosti náčelníků. Ti museli být dokonale seznámeni s osobními svazky tajných spolupracovníků a s úkoly, na nichž zrovna pracovali. Schůzku samotnou vedl operativní pracovník, náčelník se však zapojoval do konverzace, zajímal se o průběh případů a navrhoval jiný postup, zdál-li se mu ten původní nevhodný nebo příliš riskantní. Při kontrolních schůzkách byl tedy prověřován nejen tajný spolupracovník, ale také samotný operativní pracovník. Po skončení schůze vypracoval náčelník záznam, kde

⁷³ RMV č. 8/1972, str. 35, čl. 100.

⁷⁴ Zpravodajská hra byla dlouhodobá klamná činnost kontrarozvědky s využitím provokatéra, prováděná s cílem dezinformovat nepřátelskou kontrarozvědku a získat poznatky o její činnosti. Agenturní terminologie (Ministerstvo Národní Obrany - Generální štáb/Zpravodajská správa, Praha 1983), Čj. 075630/83, ev.č. 4, str. 13. Dostupné z: <http://www.abscr.cz/data/pdf/pomucky/agenturni-terminologie-zsgs-1983.pdf> (dále citováno jako Agenturní terminologie 1983)

⁷⁵ RMV č. 3/1978, str. 13.

provedl hodnocení provedených úkolů, chování agenturního spolupracovníka a případné nedostatky v práci operativního pracovníka či jeho svěřeného tajného spolupracovníka. Kontrolní schůzky byly vyžadovány především u tajných spolupracovníků, kteří měli být vysláni do zahraničí, kteří měli být nasazeni na zvláště důležité objekty (u letectva, v pohraničním pásmu, apod.) nebo byli zavázáni na základě kompromitujících materiálů. Kromě kontrolních schůzek prováděli náčelníci komplexní prověrky, kde hodnotili stav agenturní sítě, její početnost a vhodné využívání v různých rozpracovaných objektech. Pokud měli výhrady k rozložení agenturní sítě, mohli provést potřebné úpravy v rozmístění a zaměření jednotlivých tajných spolupracovníků.^{76,77}

Spolu s kontrolou činnosti agenturní sítě souviselo její odměňování. Ať už tajní spolupracovníci souhlasili se spoluprací se Státní bezpečností a plnění jejich úkolů z vlasteneckých pohnutek, nebo byli ke spolupráci donuceni kompromitujícími materiály, nečinili tak prvotně pro finanční zisk. Jelikož to nebylo jejich zaměstnání, neměli nárok na pravidelný plat. Samozřejmě jim byly kryty výlohy, které vznikly v rámci plnění úkolu (cestovné, ubytování, atd.), nedalo se však hovořit o mzdě jako takové. V rámci výchovné činnosti se však osvědčilo příležitostné odměňování. Odměny mohly mít mnoho podob - od peněžních prostředků, po věcné dary, které posloužily potřebám tajného spolupracovníka, až po morální ocenění. Finanční ohodnocení mohlo být prováděno nepravidelně na základě zhodnocení dlouhodobé a spolehlivé práce tajného spolupracovníka nebo po zdárném splnění zvláště obtížného úkolu (mělo sloužit jako motivace při následné spolupráci). Návrh na odměnění přicházel vždy od operativního pracovníka, výše odměny již záležela na náčelnících. V 50. a 60. letech odměnu do 200 Kčs schvaloval náčelník oddělení, do 1000 Kčs náčelník správy nebo jeho zástupce a nad 1000 Kčs ministr vnitra nebo jeho náměstci.⁷⁸ Ve výjimečných případech a za souhlasu ministra vnitra nebo jeho náměstka byly vypláceny pravidelné měsíční příspěvky spolehlivým prověřeným rezidentům. Mnohým tajným spolupracovníkům postačilo morální ohodnocení, kdy se na besedě veřejně projednávalo jejich pracovní nasazení za přítomnosti vyššího služebního funkcionáře, který ocenil dosažené výsledky a efektivitu jejich práce.⁷⁹

⁷⁶ RMV č. 13/1962, str. 28.

⁷⁷ RMV č. 8/1972, str. 35-36.

⁷⁸ TRMV č. 72/1954, str. 28.

⁷⁹ RMV č. 3/1978, str. 14.

3.2.3. Ukončení spolupráce

Tajní spolupracovníci se při práci pro kontrarozvědnou součást více či méně dozvídali o metodách a formách práce Státní bezpečnosti, o jednotlivých zpravodajsko-operativních technikách a strategii boje proti nepřátelské rozvědce. V zájmu udržení těchto interních informací v tajnosti bylo tedy nanejvýš žádoucí rázně zakročit, jestliže se v řadách tajných spolupracovníků pohyboval někdo, kdo ať už svým vnitřním přesvědčením, protikomunistickým smýšlením nebo neopatrným dekonspirativním chováním představoval hrozbu pro Státní bezpečnost. V takovém případě se s okamžitou platností ukončovala spolupráce s tajným spolupracovníkem. Nemuselo se vždy jednat pouze o zrádce, obojetníka nebo emigranta, spolupráce mohla být ukončena z důvodu zkompromitování se provokačním chováním, využívání spolupráce s StB k vlastní trestné činnosti, apod. Ukončení spolupráce hrozilo také těm, kteří odmítali dále plnit úkoly Státní bezpečnosti nebo těm, kteří toho nebyli schopni a zadané úkoly byly pravidelně nad jejich síly. Samotná dekonspirace tajného spolupracovníka neznamenal vždy automatické ukončení spolupráce. Pokud to bylo možné a tajný spolupracovník souhlasil, bylo jeho využití přesunuto na jiný objekt nebo na jinou rozpracovanou osobu. Ukončení spolupráce se uskutečňovalo na základě písemného návrhu operativního pracovníka, který v něm jasně vyložil všechny důvody. Návrh byl poté schválen náčelníkem, který byl oprávněn ke schvalování vázání tajných spolupracovníků. Nato podepsal tajný spolupracovník slib o mlčenlivosti, který byl spolu se zprávou o ukončení spolupráce založen do jeho osobního svazku.⁸⁰

Jestliže to vyžadovala situace a pokud byly dodrženy jisté podmínky, bylo možné spolupráci obnovit. Mohlo se tak stát v případě, že s tajným spolupracovníkem byla přerušena spolupráce z důvodu dlouhodobé nemoci nebo ztráty možnosti dalšího rozpracování osoby (přestěhovala se, zemřela, apod.). V žádném případě nesměla být spolupráce obnovena, jestliže spolupracovník při svém předchozím působení ve službách Státní bezpečnosti zradil a předával informace „protivníkovi“.⁸¹

⁸⁰ RMV č. 13/1962, str. 38.

⁸¹ RMV č. 8/1972, str. 45.

4. Opavští tajní spolupracovníci

Oba dva níže popsané konkrétní příklady z praxe jsou čerpány z osobních svazků někdejších tajných spolupracovníků Státní bezpečnosti. Osobní svazky obsahují osobní i citlivé údaje spolupracovníků, proto, jak již bylo řečeno v úvodu, budou v této práci uváděni pouze pod svým krycím jménem, které si sami zvolili při vázacím procesu. Často byly součástí osobního svazku také pracovní svazky, které obsahovaly jednotlivé zprávy a výkazy činnosti tajného spolupracovníka, v mnohých případech však byly na pokyn řídicího orgána po ukončení spolupráce skartovány.

4.1. Agent Valentin

Valentin byl typem agenta, který byl vázán na principu dobrovolnosti a vlastenectví. Narodil se v roce 1938 do dělnické rodiny, jeho otec pracoval jako mechanik šicích strojů a matka jako dělnice na jatkách. Valentin vystudoval Střední ekonomickou školu v Opavě, kterou zakončil maturitou a pokračoval ve studiích na Vysoké škole ekonomické v Bratislavě, která však nedokončil. Prvním jeho zaměstnáním bylo vychovatelství učňů na Učňovské škole v Hlučíně, kde pracoval do roku 1961. Ten samý rok nastoupil dvouletou vojenskou základní službu. Po absolvování povinné vojenské služby získal místo ekonoma plánovacího odboru okresního národního výboru (ONV) v Bruntále. Toto zaměstnání mu z důvodu nepohodlného dojíždění nevyhovovalo, a proto přijal místo zástupce vedoucího v opavské cestovní kanceláři ČEDOK, kde působil do roku 1968. Poté se mu naskytlá příležitost ucházet se o prestižní pozici hospodářsko-správního vedoucího Slezského ústavu Československé akademie věd (SÚ ČSAV), kterou posléze získal a kde působil i po ukončení spolupráce se Státní bezpečností v roce 1985.

Valentin byl na tehdejší poměry a navzdory dělnickému prostředí, ze kterého pocházel, poměrně vzdělaným člověkem. Byl také politicky organizován - v roce 1965 byl přijat jako kandidát KSČ a později se stal členem KSČ, stejně jako jeho manželka. V roce 1970 však byl z řad členů strany vyškrtnut pro údajnou politickou pasivitu v závodním výboru KSČ (ZO KSČ) ve Slezském ústavu v Opavě, jehož byl rovněž členem, a pro „*nepochopení spletitých a složitých problémů, v nichž se KSČ a společnost v letech 1968-69 nacházela*“⁸². Za jiných okolností by spolupráce se Státní bezpečností na postu agenta

⁸² *Archiv bezpečnostních složek Praha*, Odbor archivních fondů Federálního ministerstva vnitra, operativních svazků, vyšetřovacích spisů a vojsk Ministerstva vnitra, Oddělení operativních svazků a

nepřicházela v úvahu. StB nestála o to, aby pro ně pracoval někdo, kdo byl vyškrtnut z KSČ, ať už z jakéhokoliv důvodu. Pokud nebyl agent získán na základě kompromitujících materiálů, ale na ideologickém vlasteneckém principu, což byl případ agenta Valentina, měl mít agent minulost bez poskvrny, měl vykazovat co největší úsilí o dosažení blahobytu tehdejší společnosti a zajištění ochrany stávajícího „demokratického zřízení“. Přesto si pracovníci StB vybrali ke spolupráci osobu, která se v minulosti ukázala jako neprůbojná a pasivní ve svých občanských povinnostech. Primárním důvodem, proč Státní bezpečnost měla eminentní zájem o spolupráci s Valentinem, bylo tedy něco jiného. Československá akademie věd byla známa svým liberálnějším postojem vůči politice, na rozdíl od vysokých škol, které byly do značné míry zpolitizovány a musely být ideologicky jednotné. Často se stávalo, že vědci, kterým bylo z politických důvodů zakázáno působit na vysokých školách, odcházeli pracovat do ČSAV, kde panovalo přívětivější politické prostředí. Není tedy divu, že právě odsud zaznívala kritika socialistického režimu a nesouhlas s násilnou intervencí sovětských vojsk v roce 1968. V roce 1968-69 se ZO KSČ ve Slezském ústavu v Opavě přiklonila v „pravicovému oportunismu“, načež byla rozpuštěna. Pravicově smýšlející pracovníci však po zrušení ZO KSČ nebyli z Ústavu bezprostředně vyhozeni. Jelikož bylo zapotřebí mít silnou vědeckou základnu, aby ČSSR byla schopna konkurovat pokrokovým zemím, bylo jim dovoleno působit v SÚ ČSAV i nadále, avšak pod dohledem. A právě to byl hlavní důvod najmutí agenta Valentina. Jeho základním a v podstatě jediným úkolem bylo získávat informace a poznatky o těchto zájmových osobách StB. V jeho osobním svazku bylo konkrétně jmenováno osm osob, z nichž čtyři byly pro svou pravicovou orientaci vyloučeny z KSČ, jeden byl ze seznamu členů KSČ vyškrtnut, jeden byl již v minulosti trestán za protistátní činnost a zbylé dvě osoby zastávaly významné funkce ve vedení Slezského ústavu a Slezského muzea, avšak kvůli svým pravicovým názorům byly trnem v oku Státní bezpečnosti.

Proto také byly Valentinovi odpuštěny jeho politické přešlapy v minulosti, i skutečnost, že měl bohaté příbuzenské styky v „kapitalistické“ Německé spolkové republice. Tomuto tvrzení napomáhá i fakt, že se Bezpečnost o Valentina začala zajímat až po zlomovém roce 1968, kdy nastoupil do nového zaměstnání v ČSAV a měl dobrou výchozí pozici k donášení na své „problémové“ kolegy. Do této doby o jeho osobu nejevila žádný zájem, ačkoliv již tehdy zaujímal vyšší pracovní pozice, např. zástupce vedoucího v

vyšetřovacích spisů, Svazek archivní číslo 862705_MV, Doplněk memoranda z roku 1976, str. 4. (dále citováno jako ABS, a.č. 862705_MV)

ČEDOKu. Teprve získáním pracovního místa na SÚ ČSAV, kde se shromažďovaly protisocialisticky smýšlející osoby, se stal pro StB lukrativním a ta jej neváhala za jakoukoliv cenu „naverbovat“.

Samotný vázací proces agenta Valentina se nijak významně nelišil od předepsaných norem. Zvláštností bylo, že v operativní evidenci byl jako kandidát veden již od srpna 1972, ale získán ke spolupráci byl až v únoru 1974. Dle směrnice z roku 1962 bylo povoleno prověřovat kandidáta na agenta maximálně šest měsíců⁸³, poté měl být buď zavázán, nebo vyřazen z evidence (ukázal-li se být jako nevhodný kandidát). S Valentinem probíhal pravidelný konspirativní styk rok a půl a teprve poté bylo přikročeno k zavázání. Operativní pracovník poručík Václav K., který Valentina řídil, zjevně váhal, zda jej oficiálně zařadit mezi tajné spolupracovníky či nikoliv. O tom, že Valentin nebyl typickým nadšeným spolupracovníkem, svědčí také fakt, že při vázacím procesu nejen že odmítl podepsat písemné prohlášení o spolupráci a slib tak složil pouze ústně, vytrvale také odmítal podávat písemné zprávy, které byly po spolupracovnících běžně vyžadovány, a dokonce odmítal podepisovat písemné zprávy, které za něj vypracovával řídící operativní pracovník. V jeho osobním svazku byl tento postoj vysvětlen takto: *„Důvodem, proč TS nechce AZ psát nebo tyto pouze podepisovat, je zřejmě skutečnost, že pracuje na pracovišti, na kterém jeho spolupracovníci čerpají podklady pro svoji vědeckou činnost v Oblastním archívu v Opavě, kde jsou určité zprávy z bývalého archívu Gestapa.“*⁸⁴ Toto zdůvodnění je dosti nelogické, neboť naznačuje, že Valentin měl co dočinění s německou tajnou státní policií a měl by se tudíž obávat případného vyzrazení. Kdyby Státní bezpečnost věděla, že Valentin byl nějakým způsobem zapleten do spolupráce s nacisty (což je krajně nepravděpodobné, jelikož na konci války mu bylo sedmnáct let), byla by proti němu sama zahájila trestní stíhání a neměla by ani pomyšlení ho přijímat jako svého spolupracovníka. Pravděpodobnějším vysvětlením Valentinovy neochoty podepisovat jakékoli dokumenty vzniklé z činnosti Státní bezpečnost byl spíše strach, že se o spolupráci dozví jeho okolí, zvláště samotní kolegové z pracoviště, na které byl nasazen. Kdyby byl před nimi Valentin dekonspirován, upadl by v nemilost a pohrdání, čemuž se chtěl jistě i kvůli své vysoké pracovní pozici vyhnout.

Ani samotná spolupráce neprobíhala tak, jak by si příslušníci Státní bezpečnosti představovali. Valentinova spolupráce s StB trvala bezmála dvanáct let. Za tu dobu

⁸³ RMV č. 13/1962, str. 7.

⁸⁴ ABS, a.č. 862705_MV, str. 8.

uskutečnili 128 schůzek, na nichž Valentin podal celkem 94 zpráv (ústních). Během celé doby Valentinovy spolupráce s StB však na základě jeho zpráv nedošlo k založení ani jednoho svazku kontrarozvědného zpracování ani k realizaci osob. Jeho zprávy byly čistě informačního charakteru, nebyl tedy (nebo nechtěl být) využíván jako typický agent pro rozpracování osob, ačkoliv k tomu měl vhodné podmínky.

Schůzky s Valentinem se konaly vždy v terénu (ve veřejných místnostech). V doplňku memoranda z února 1976 je ručně psaná poznámka náčelníka oddělení StB Opava majora Emila B., že doporučuje obsluhovat TS Valentina v konspiračním nebo propůjčeném bytě. Zdůrazňuje zde, že změnu místa obsluhy tajného spolupracovníka na KB nebo PB doporučoval již v roce 1975 a nejzazší termín zavedení KB nebo PB stanovil k 15.4.1976.⁸⁵ S doporučením souhlasil a podepsal jej i náčelník II. odboru. Náčelníci měli evidentně zájem na tom, aby prověřená agentura byla obsluhována v konspiračních nebo propůjčených bytech, jak to stanovovala směrnice z roku 1962⁸⁶. Valentin však za dvanáct let spolupráce se Státní bezpečností nenavštívil ani jeden z těchto bytů speciálně určených pro obsluhu spolupracovníků, Je možné, že v té době nebyl žádný byt volný nebo nebyla příležitost pro jeho vytvoření. Je však také možné, že operativní pracovník poručík Václav H. nepovažoval Valentina za prověřenou a loajální osobu. Mohl tak soudit na základě výsledků nepřinášející spolupráce nebo na neochotě podepisovat zprávy. Je ovšem zvláštní, aby za dvanáct let spolupráce a za výslovného rozkazu dvou náčelníků, aby byl obsluhován v KB nebo PB, se tak nestalo.

Návrh na ukončení spolupráce byl podán v té době již kapitánem Václavem H. v roce 1985. Důvody byly nasnadě. Valentin byl nasazen na konkrétní osoby ze Slezského ústavu ČSAV, které byly objekty zájmu StB pro svou negativní činnost a protisocialistické postoje v krizových letech 1968-69. V prvních letech spolupráce podával užitečné zprávy, jelikož se každodenně pohyboval v bezprostřední blízkosti zájmových osob a také informoval Bezpečnost o chodu Slezského ústavu. Ačkoliv Valentinovy zprávy byly zprvu přínosné, nedošlo na jejich základě k realizaci osob ani ke kontrarozvědnému zpracování. Poté, co valná většina zájmových osob byla z politických důvodů donucena pracoviště opustit, se styk Valentina s těmito osobami radikálně omezil a nebyl tak schopen dále o těchto osobách informovat. Jelikož byly tyto zájmové osoby na pracovišti vystřídány novými pracovníky, u kterých nepožíval Valentin zvláštní důvěry, bylo jeho vytěžení na Slezském

⁸⁵ ABS, a.č. 862705_MV, str. 8.

⁸⁶ viz Poznámka pod čarou č.28.

ústavu vyčerpáno. Je s podivem, že Státní bezpečnost udržovala styk s Valentinem tak dlouho, když nevykazoval téměř žádné výsledky. Bylo by zajímavé projít jeho pracovní svazek a zjistit, o čem informoval Státní bezpečnost během posledních osmi let jejich spolupráce. Naneštěstí byl jeho pracovní svazek spolu se svazkem korespondence po ukončení spolupráce skartován. Finančně nepředstavoval pro Ministerstvo vnitra velikou zátěž - za celou dobu spolupráce byl odměněn dvěma věcnými dary v hodnotě 53 Kčs a na jeho pohoštění padlo celkem 522,60 Kčs.⁸⁷

⁸⁷ ABS, a.č. 862705_MV, str. 92.

4.2. Agent Křivý – Luboš – Bajer

U tohoto agenta na první pohled zaujmou tři krycí jména. Krycí jméno „Křivý“ si agent zvolil při zavázání roku 1961, během roku 1963 si jej změnil na „Luboš“ a „Bajerem“ byl označován v roce 1975, kdy s ním byla obnovena spolupráce. Pro lepší orientaci budu používat jeho posledního zvoleného krycího jména Bajer.

Narodil se v květnu 1928 v Bílovci do úřednické rodiny, poté s rodinou přesídlili do Hodonína, z něhož se po skončení války přestěhovali do Opavy. Zde v roce 1947 dokončil studia na reálném gymnáziu, která započal již v Hodoníně. Po maturitě pokračoval ve studiu na Palackého Univerzitě v Olomouci, kde studoval psychologii, filozofii, češtinu a ruštinu. Zaměstnání vystřídal několik, nebo spíše místa působení. Jako učitel začínal v Neplachovicích na osmileté škole, poté učil v Oldřišově a v roce 1954 mu bylo nabídnuto místo profesora na Stavební škole v Opavě, kde působil osm let. V roce 1962 však byl kvůli intimním stykům s učitelkami přeložen na učňovskou školu. Odtud byl následně přeložen na Střední všeobecně vzdělávací školu v Opavě, kde působil od roku 1965 do roku 1970. Kvůli neshodám s vedením ohledně řízení školy a především kvůli jeho podpisu *2000 slov* byl přeložen na gymnázium do Vítkova, kde působil až do roku 1980, kdy byl ze zdravotních důvodů dán do invalidního důchodu.

Bajer byl velmi vzdělaným člověkem. Mluvil šesti cizími jazyky (němčinou, angličtinou, francouzštinou, italštinou, ruštinou a latinou), obecně studium jazyků a cestování bylo jeho vášní. Bylo o něm známo, že se v Opavě stýkal s vízovými cizinci, s nimiž navazoval známosti, aby si při rozhovorech s nimi zdokonaloval jazyk. Přirozeně toužil cestovat, zvláště do nesocialistických zemí, kde by dostal příležitost procvičit si cizí jazyk a poznat nové kultury. Jelikož k vycestování nedostal mnoho příležitostí, stalo se toto z jeho strany tvrdou kritikou československého socialistického zřízení. Často v této souvislosti poukazoval na západní země a vyzdvihoval jejich liberálnost, co se týče volného cestování po západním světě. Rovněž choval sympatie k demokratické Německé spolkové republice, kde žili jeho příbuzní a díky příležitostným návštěvám v letech 1966 – 1969 měl možnost poznat společnost, která nebyla pod nadvládou komunistického režimu.

Díky znalostem tolika cizích jazyků, kultur a s tím spojený styk s cizinci se přirozeně stal terčem zájmu Státní bezpečnosti. Viděla v něm potenciálního agenta, který by mohl být vytěžen po vnější linii, čili v zahraničí v „kapitalistických“ státech. Poněvadž StB znala Bajerovy názory na tehdejší poměry panující v Československu a byla si velmi dobře

vědoma jeho negativních postojů vůči režimu, byla vyloučena možnost, že by byl získán ke spolupráci na vlasteneckém základě. Musel být ke spolupráci donucen, k čemuž výborně posloužily kompromitující materiály, které Státní bezpečnost k Bajerově osobě účelově shromažďovala. Bajer se totiž za svých studií v Olomouci seznámil se skupinou spolužáků, se kterými vytvořil malé uskupení o několika členech, kteří si říkali „Společenství“ nebo také „Řád vnitřní misie“. Tato organizace byla náboženského charakteru, dle popisu Bajera se jednalo o „*spojení prvku teologického a laického*“.⁸⁸ Dle výpovědi Bajera nešlo o radikální katolicismus, činnost spolku spíše spočívala ve večerním předříkávání žalmů a dodržování morálních zásad. Ačkoliv byl Bajer od dětství veden svou matkou k římskokatolickému vyznání a jako student reálného gymnázia se účastnil tzv. akademických týdnů, které byly pro studenty a inteligenci pořádány dominikány, hlavním důvodem Bajerovy participace ve „Společenství“ byla spíše vděčnost ke svým spolužákům, že jej nechali po nějakou dobu bydlet u nich na bytě v Hlubočkách, protože Bajer nesehnal v Olomouci bydlení. Stal se tedy zakládajícím členem „Společenství“, aniž by o to nijak zvlášť usiloval nebo mu na tom záleželo. Poté se odstěhoval na koleje do Olomouce a se členy uskupení téměř přerušil kontakt. Přes nevinnost a neškodnost tohoto spolku bylo „Společenství“ prohlášeno za ilegální organizaci, jejíž duchovní náplň byla v rozporu s marxistickým učením a bylo tedy zapotřebí ji rozpustit a viníky potrestat. Tak se opravdu stalo a několik členů „Společenství“ bylo posláno do vězení. Bajer stíhán nebyl, jelikož v té době již nejevil žádné známky činnosti ani spojení se zmíněným spolkem. Přesto byl, jak sám vypověděl, několikrát navštíven osobou, již si ze svého krátkého pobytu v Hlubočkách pamatoval jako jednoho ze zakládajících členů, s prosbou o přeložení několika francouzských termínů a frází do češtiny. Tato výpomoc s překladem členovi „ilegální“ organizace a samotné bývalé Bajerovo členství v této skupině se stalo hlavním kompromitujícím materiálem, s jehož pomocí mělo být docíleno spolupráce s Bajerem. V osobním svazku však operativní pracovník poručík Jan V. uvádí, že při vázání nebylo použito všech kompromitujících materiálů. O žádných dalších konkrétních materiálech se však ve svazku nezmiňuje, proto nelze s jistotou říci, jestli na Bajera měli opravdu něco dalšího či nikoliv.

Vázání agenta Bajera probíhalo ve třech etapách. První kolo vázání proběhlo 12.9.1961, přičemž se nejednalo ani tak o zavázání, jako spíše o vyslýchání agenta na

⁸⁸ *Archiv bezpečnostních složek Praha*, Odbor archivních fondů Federálního ministerstva vnitra, operativních svazků, vyšetřovacích spisů a vojsk Ministerstva vnitra, Oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů, Svazek archivní číslo 832956_MV, str. 28. (dále citováno jako ABS, a.č. 832956_MV)

bývalé členy rozpuštěné organizace „Společenství“, dotazování se na jeho minulou činnost a zpovídání ohledně jeho styků s vizovými cizinci v Opavě. Na schůzce sepsal vlastnoručně prohlášení, že se doznává k negativní činnosti, kterou prováděl v rámci skupiny „Společenství“. Druhá část vázání se konala přesně za čtrnáct dní. Účastnil se jí nejen Bajerův operativní pracovník poručík Jan V., ale také nadporučík M. Ve směrnici z roku 1962 se uvádí, že zavazování agenta na základě kompromitujících skutečností smí provádět výhradně zkušený operativní pracovník, často za přítomnosti náčelníka oddělení nebo odboru. Proto tedy při vázání „problémového“ agenta byli přítomni dva pracovníci. V druhé etapě vázání byl Bajer znovu dotěžován na jeho činnost ve „Společenství“ a jeho styky se členy této organizace. Z písemného záznamu bylo patrné, že Bajer žádnou vinu za své tehdejší jednání nepocítoval. Orgánům sdělil, že z jeho strany se jednalo pouze o přátelství ke členům „Společenství“ a že se s nimi přestal stýkat v momentě, kdy se z Hluboček odstěhoval do Olomouce. Toto tvrzení mu pracovníci vyvrátili, neboť bylo známo, že Bajer byl lidmi z organizace několikrát navštíven s prosbou o pomoc s překladem francouzské knihy nebo o poskytnutí místa k přenocování. Bylo zřejmé, že Bajer se snažil jakýmkoli možným způsobem vyhnout se spolupráci se Státní bezpečností. Operativní pracovníci to nejspíše vycítili, a proto přikročili k silnější páce. Začali s Bajerem projednávat otázku jeho budoucnosti v souvislosti s jeho bývalou trestnou činností. Bylo mu naznačeno, jak se může změnit jeho současná situace, jestliže ke spolupráci nepřistoupí. Konkrétní argumenty, které ho ke spolupráci měly přimět, ve spise uvedeny nejsou, ale lze předpokládat, že se týkaly jeho pracovního místa, možného vycestování do západních zemí nebo budoucnosti jeho dětí. Není známo, který argument byl nejsilnější, ale na třetí schůzce, která se konala 3.10.1961, Bajer prohlásil, že změnil pohled na věc a se spoluprací souhlasí, již z toho důvodu, „že vidí, jaká situace ve světě je a chce dále učit na škole“.⁸⁹ Z toho jasně vyplývá, že mu bylo přímo či nepřímo vyhrožováno ztrátou dosavadního zaměstnání, jestliže by na spolupráci nepřistoupil. Podepsal tedy slib o spolupráci a mlčenlivosti, souhlasil se psaním zpráv a zvolil si krycí jméno „Křivý“.

Agent Bajer byl zaměřen na členy „ilegální“ organizace „Společenství“, laiky, bohoslovce a římskokatolické kněze. Dále byl zařazen do problematiky škol k profesorům a učitelům, zvláště pak těch, kteří docházeli na doučování z angličtiny a francouzštiny.⁹⁰ Měl se napojit na bývalé členy „Společenství“, zvláště na ty amnestované a zjistit, zda v činnosti

⁸⁹ ABS, a.č. 832956_MV, str. 27.

⁹⁰ ABS, a.č. 832956_MV, str. 47-48.

nepokračují nebo zda neusilují o znovuoobnovení této komunity. Dále byl nasazen na cizince - Francouzsku Marii M. a Angličanku K., se kterými měl vejít ve styk a jejich prostřednictvím navázat známosti s dalšími cizinci, kterých by mohl využít při případných cestách do zahraničí.

Samotná spolupráce s Bajerem neprobíhala podle očekávání Státní bezpečnosti. Ve vyhodnocení agenta si (již nadporučík) Jan V. stěžoval na nezájem agenta Bajera o spolupráci, na jeho nechuť plnit úkoly a jakkoliv se angažovat v pomoci splnění zájmů StB. Když byl za nesplněné úkoly (především napojení se na bývalé členy „Společenství“) kárán, tvrdil, že u nich ztratil důvěru a že nemá možnost s nimi znovu navázat kontakt, protože neměl možnost cesty do Olomouce. To byl ovšem výmysl, neboť do Olomouce dojížděl pravidelně v rámci dálkového studia. Přestože během prvního roku spolupráce nepodal agent Bajer žádný signál ani zprávu StB charakteru, pouze minimum zpráv, které navíc nebyly relevantní ke stanoveným úkolům, přesto operativní pracovník Jan V. rozhodl o ponechání agenta Bajera v agenturní síti: *„I když dosavadní výsledky agenta Křivého nejsou dobré, navrhuji, aby vzhledem k jeho možnostem, znalostem jazyků a perspektivě spolupráce byl ponechán ve stavu agentů MV.“*⁹¹ Z tohoto výroku z roku 1962 je patrné, že nad osobou Bajera stále nebyla zcela lámána hůl a počítalo se s její pomocí a vývojem. V roce 1963 jeho řízení na měsíc převzal operativní pracovník H. (zde došlo ke změně krycího jména z Křivého na Luboše), který však s Bajerem nevycházel, a tak bylo jeho řízení svěřeno zpět původnímu pracovníkovi Janu V. Hodnocení agenta z roku 1963 však nejevilo sebemenší známky zlepšení. Naopak, tón zprávy je netrpělivý a lze z něj vyčíst, že schůzky s agentem jsou pro orgány Ministerstva vnitra jen ztrátou času. Podle ní agent Bajer neprojevoval zájem plnit jakékoli úkoly, stále se vymlouval na nedostatek času a nemožnost napojení na zájmové osoby. Proto bylo operativním pracovníkem Janem V. navrženo ukončení spolupráce k roku 1964 z důvodu nulové perspektivy další spolupráce, agentova opakovaného odmítání spolupráce a nezájmu být prospěšný kontrarozvědné činnosti Státní bezpečnosti.

Tím však jeho styk se Státní bezpečností zdaleka neskončil. I nadále byl vytěžován k různým osobám, především k vízovým cizincům, se kterými se stýkal, k jeho vztahům do NSR a také k československým emigrantům. Navzdory předešlým negativním zkušenostem s agentem Bajerem s ním byla v roce 1975 obnovena spolupráce. Státní bezpečnost

⁹¹ ABS, a.č. 832956_MV, str. 49.

očividně nemohla odolat jeho stykům se zahraničím a jeho dobrodružné povaze, která se jim hodila pro operativní využití. Z předchozích příležitostných vytěžování byl jeho vztah k orgánům Ministerstva vnitra hodnocen majorem Antonínem H. jako „dobrý a je předpoklad vzájemné shody a důvěry”⁹², což je vzhledem k minulým zkušenostem s tímto agentem a jeho hodnocení z roku 1963 ve zjevném rozporu. Stejně jako jeho další výrok, že „spolehlivost jmenovaného je dána jeho vlasteneckým cítěním, láskou k vlasti a jeho odporu k fašismu a germanismu.”⁹³ Nelze jednoznačně říci, zda-li tomu tak opravdu bylo a agent Bajer v rozmezí 14 let zcela přehodnotil své postoje vůči socialistickému zřízení, nebo zda-li tuto kladně hodnotící větu tam vložil major Antonín H. pouze proto, aby nějakým způsobem ospravedlnil touhu znovuobnovit spolupráci s Bajerem. Pravděpodobnější je druhé vysvětlení, neboť v tom samém Memorandu z roku 1975 Antonín H. dodává, že „vzhledem k jeho [Bajerovým] charakterovým a povahovým vlastnostem bude nutno ho vhodnou formou zkompromitovat, aby se cítil orgánům StB vázán, dále bude upozorněn, že jeho případné výjezdy do KS se uskuteční jen tehdy, bude-li aktivně a včas plnit uložené úkoly a své zprávy bude psát výhradně vlastní rukou.”⁹⁴ Z toho výroku je tedy patrné, že ačkoliv Antonín H. na jednu stranu pěl chválu na agentovu spolehlivost zaručenou láskou k vlasti, byl si velmi dobře vědom toho, že jeho loajalitu bylo zapotřebí pojistit si i jinak, což představovalo reciproční povolení k vycestování do západních zemí, jestliže bude StB ku prospěchu. O „vhodné formě kompromitace” se již dále nezmiňoval a lze tedy usuzovat, že k této formě přinucení ke spolupráci opětovně nedošlo. Spolupráce tedy byla obnovena 12.9.1975. Hlavní zaměření agenta Bajera bylo rozděleno na dvě části - vnější a vnitřní. Vnější linií bylo myšleno využití agenta k zájmovým osobám žijících v zahraničí (vívoví cizinci a českoslovenští emigranti), především pak v NSR, s cílem vypátrat co nejvíce informací o jejich činnosti a proniknout do jejich středu. Využití agenta po vnitřní linii znamenalo rozpracování osob StB charakteru nebo přímo „nepřátelských osob” v oblasti kultury, školství, zdravotnictví a vědy.

Výsledky znovuobnovené spolupráce se však nijak nelišily od spolupráce předešlé. Podával sice zprávy z oblastí, na které byl naverbován, ale tyto zprávy byly informativního charakteru, na jejichž základě nedošlo k realizaci osob ani založení signálního svazku. Úkoly rovněž neplnil a docházka na sjednané schůzky s řídicím pracovníkem byla horší než

⁹² ABS, a.č. 832956_MV, str. 2.

⁹³ ABS, a.č. 832956_MV, str. 91.

⁹⁴ ABS, a.č. 832956_MV, str. 92-93.

při první spolupráci. Proto byl v roce 1981 předložen návrh o ukončení spolupráce, jednak z výše uvedených důvodů, ale také kvůli špatnému zdravotnímu stavu (prodělal operaci ledvin a močového měchýře a byl dán do invalidního důchodu). Finančně za celou dobu spolupráce nebyl odměněn, výdaje za pohoštění činily celkem 346,60 Kčs.⁹⁵

Z hlediska charakteru je osoba agenta Bajera velmi zajímavým psychologickým úkazem. Díky svému jazykovému vybavení, schopností navazování známostí a pohybování se v jakékoliv společnosti byl pro záměry orgánů Ministerstva vnitra lukrativním objektem. Také jeho vysokoškolské vzdělání přispívalo hojnou měrou k respektu a váženosti, které ve svém okolí požíval. Ve společnosti se uměl chovat, měl vybrané vystupování i oblékání, což mu přispívalo na kredibilitě. Všechny tyto vlastnosti naznačovaly, že by pro roli agenta byl jako stvořený. Na druhé straně zde byl jeho zřetelný nezáměr jakkoli se angažovat ve službách Státní bezpečnosti. Těžko říci, zda za to mohlo morální přesvědčení a nechť donášet na bývalé spolužáky a známé, odpor k režimu samotnému nebo strach ze samotné spolupráce, kde hrozilo neustálé nebezpečí, že se jednoho dne dostane pravda na povrch. V takovém případě by byl zdiskreditován nejen mezi kolegy a žáky, ale také v očích vlastní rodiny, na níž, respektive na dětech, mu velmi záleželo. Že šlo pravděpodobně z jeho strany o strach potažmo opatrnost, nasvědčují slova jeho bývalé manželky: „...je sobecký, má se moc rád, než by do něčeho strkal svůj krk.“⁹⁶

Co bylo tedy hlavním důvodem, který Bajera vedl k tomu, aby na spolupráci přistoupil? Zjistěte, svou roli zde hrál onen kompromitující materiál. Jenomže jak je možno ze svazku se dočíst, „*kompromitující materiál však neměl na plnění úkolů TS žádoucí vliv.*“⁹⁷ Agent Bajer si tedy byl vědom, že kompromitující materiály k jeho osobě nebyly natolik závažné, aby v případě odmítnutí spolupráce byl na jejich základě trestně stíhán. Jak už bylo řečeno, agent Bajer velmi rád cestoval, a to především do „kapitalistických“ zemí. Leč vycestování do západních zemí bylo v té době (pokud člověk neměl vlivné konexe na správných místech) téměř nemožné. Bajer si velmi snadno spočítal, že pokud na spolupráci přistoupí a zvláště pokud by byl využit po vnější linii, což vzhledem k jeho jazykové výbavě bylo velmi pravděpodobné, mohl by tímto způsobem cestovat po vysněných zemích. Což se mu také v roce 1975 splnilo - na devizový příslib mu bylo

⁹⁵ ABS, a.č. 832956_MV, str. 110.

⁹⁶ *Archiv bezpečnostních složek Praha*, Odbor archivních fondů Federálního ministerstva vnitra, operativních svazků, vyšetřovacích spisů a vojsk Ministerstva vnitra, Oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů, Svazek signální číslo 875942_MV, str. 201.

⁹⁷ ABS, a.č. 832956_MV, str. 111.

povoleno opustit Československo a 20 dní soukromě cestoval po Švýcarsku, Francii, Rakousku a Německé spolkové republice. Že právě vyhlídka cestování byla největší Bajerovou motivací ke spolupráci, potvrzuje i poznámka v Návrhu na obnovení spolupráce z roku 1975: „*BAJER sice nemá možnost legálního výjezdu do KS, ale jeho touhou je do KS cestovat na vlastní náklady (devizový příslib) vždy o prázdninách a pro tuto možnost by udělal cokoliv.*”⁹⁸

Ač Státní bezpečnost usilovala o naverbování agenta Bajera do jejích služeb, byla si dobře vědoma jeho „vlažného” vztahu k ní (zejména když mu v roce 1961 nedovolili vycestovat do socialistického Maďarska). Bajerův negativní postoj k StB byl v osobním svazku shrnut v jedné větě: „*Z celkového jednání je zřejmý trpěný vztah spolupracovníka s námi [...].*”⁹⁹ Nedůvěru v Bajerovu osobu zase dávala StB najevo tak, že jej po celou dobu spolupráce obsluhovala buď v terénu (v jeho osobním vozidle) nebo ve zvláštní místnosti v Oddělení pasů a víz v Opavě. Ačkoliv bylo náčelníkem doporučováno, aby agent Bajer byl obsluhován v konspiračním nebo propůjčeném bytě, nikdy se tak nestalo (stejně jako s agentem Valentinem). V průběhu spolupráce byl Bajer pod kontrolou jiného agenturního spolupracovníka, bylo na něj zavedeno sledování, které však odhalil, a také na něj byla zavedena operativní zpravodajská technika, konkrétně kontrola korespondence. Tato opatření pramenila nejen z prosté nedůvěry k osobě tajného spolupracovníka, ale protože byl na Bajera v roce 1972 zaveden signální svazek s názvem „PLUTO”. Bajer byl v tomto roce přistižen v prostoru letiště Svazarmu v Zábřehu u Hlučína, kde zrovna probíhalo cvičení letecké jednotky ČSLA. Po rozpracování Bajera s využitím operativních technik však bylo vyvráceno podezření, že se v prostoru cvičení pohyboval za účelem proniknutí do tajné letecké strategie a následného předání informací „nepřátelům”.

⁹⁸ ABS, a.č. 832956_MV, str. 4.

⁹⁹ ABS, a.č. 832956_MV, str. 54.

5. Závěr

Problematika spolupráce se Státní bezpečností v době komunistické nadvlády je samozřejmě širší než předkládám v této práci. Mluvíme o společnosti, které více než 40 let vládla zločinecká organizace v čele s Komunistickou stranou. Jedná se o období československých dějin, ve kterém selhalo vše od vedení státu až po justici, která měla za následek potlačení základních jistot a hodnot lidského života. Není se tedy čemu divit, že toto období je jakousi morálně šedou zónou v životech mnoha lidí. Než ovšem začneme vynášet soudy nad jednotlivými aktéry, je nutno si připomenout a mít na paměti několik důležitých aspektů, které měly významný dopad na lidské jednání, v dnešní době s oblibou tak jednostranně odsuzované.

Prvním aspektem je „objektivita“ materiálů vzniklých z činnosti StB. Mnoho lidí se naivně domnívá, že tyto materiály, byly-li sepsané úřední osobou (nehledě na to, že tato úřední osoba byla členem zločinecké organizace), musejí být pravdivé a objektivní. Bohužel objektivita se nedá zaručit ani v demokratickém systému, natož v totalitárním. Nesmíme zapomínat, že hlavními aktéry byli pořád jen lidé, ne roboti, kteří by byli naprogramováni mluvit jen pravdu a vyvarovat se jakékoli subjektivitě. Člověk má a vždycky měl tendence přikrášlovat si věci, podávat je tak, aby se jevily v jeho prospěch, zvláště pokud z toho mělo vzejít nějaké lepší finanční ohodnocení. Toto je třeba mít neustále v povědomí, pročítáme-li záznamy spolupracovníků a dozvídáme-li se, jak kandidáti ochotně a nadšeně souhlasili se spoluprací, jak dobrý mají vztah se svým řídicím orgánem, atd. Kritický přístup v myšlení je zde zcela nezastupitelný, nechceme-li se nechat unášet falešnými představami o perfektně fungujícím systému, o němž nyní víme, že měl k dokonalosti velmi daleko.

Druhý aspekt, který by měl být neustále brán v potaz, jsou rozdílné životní situace, v nichž se nacházeli ať už příslušníci StB nebo jejich spolupracovníci, které měly na jejich jednání zásadní vliv. S tím souvisí také rozdílné motivace, které ke spolupráci vedly a v neposlední řadě také jeden ze základních lidských pocitů – strach. Musíme si uvědomit, že lidé ze strachu o holou existenci jsou schopni čehokoliv. Strach o svou budoucnost, kariéru, rodinu. Nejistota, co by se stalo, kdyby ze sebe udělal hrdinu/mučedníka a spolupráci odmítl. Zde se hodí uvést rčení „Hod kamenem, kdož jsi bez viny“. Věřím, že mnoho lidí narozených po roce 1989, by tím kamenem opravdu hodilo. Má-li však člověk alespoň trochu představu o fungování tehdejšího režimu, jehož hlavním hybadlem a pohonem byl právě strach a disponuje-li alespoň malou dávkou empatie, měl by být

schopen posuzovat jednání aktérů z objektivního hlediska, z více rovin a úhlů a nevnímat jej pouze jako totální selhání morálních hodnot.

Je pravda, že strach nebyl zdaleka jediným důvodem spolupráce. Motivace se různily dle charakteru osob. Agent Bajer například toužil cestovat po západních zemích, což mu bylo pracovníky StB umožněno. Agent Valentin nechtěl odporovat orgánům bezpečnosti a se spoluprací souhlasil, ačkoliv mu to nepřineslo žádné výhody. Našlo by se také dosti spolupracovníků, kteří se agenty stali z mladické nerozváženosti a touze po dobrodružství. Do mysli jim byla pracovníky StB implantována vidina sebe samých jako tajných špiónů a detektivů, kteří odhalují zlo. Kdo z mladých by takové představě odolal. Pak zde byli tací, kteří se opravdu domnívali, že stát je prorostlý „nepřátelskými živly“, jejichž jediný cíl je rozvrátit republiku. Přirozeně si mysleli, že pomoci s vymýcením těchto „narušitelů“ je jejich občanskou povinností. Z dnešního pohledu se to může zdát směšné, avšak znovu se musíme vcítit do tehdejší doby, kde vládla přísná cenzura a kontrola médií byla nedílnou součástí totalitního režimu.

Pokud ke spolupráci s StB opravdu došlo, ať již z jakéhokoli důvodu, je potřeba se na podmínky a průběh spolupráce podívat zblízka a nezatrácovat osobu dopředu jen proto, že podepsala papír o spolupráci a je vedena v oficiálních seznamech. Mnoho osob, které spolupráci podepsaly, ve skutečnosti zadané úkoly bojkotovaly nebo přinášely informace, které pro Státní bezpečnost neměly velkého významu. Agent Valentin i agent Bajer byli typickými příklady. Ač oba souhlasili se spoluprací z odlišných důvodů, ani jeden nezpůsobil, aby na základě jejich zpráv došlo k zatčení nebo jen rozpracování druhé osoby. Ačkoliv k tomu měli příležitosti (Valentin se pohyboval mezi lidmi, kteří v roce 1968 vystupovali proti režimu a Bajer byl ve styku s vízovými cizinci z NSR, Švýcarska a Francie), nedopomohli Státní bezpečnosti k jedinému chycení odpůrce režimu. Podávali nic neříkající zprávy, vymlouvali se na nemožnost „napojení“ na konkrétní osoby a na nedostatek důvěry z jejich strany. Tento typ spolupráce bych si dovolila označit jako pasivní – požívali více či méně výhod plynoucích ze spolupráce, aniž by udávali blízké osoby (něco ve stylu „vlk se nažral a koza zůstala celá“). Leč za to zaplatili vysokou cenou v podobě permanentního záznamu o jejich spolupráci ve zveřejněných seznamech.

Cílem mé práce není obhajovat jednání bývalých tajných spolupracovníků, ačkoliv se tak v určitých pasážích může zdát. Usiluji pouze o objektivní vhled do problematiky spolupráce s StB a vyjasnění všech faktorů, které mohly hrát roli. Snažím se, aby se čtenáři

této práce osvobodili od předsudků a jednostranného uvažování a uvědomili si, že ač se na první pohled může leccos jevit černobíle, téměř nikdy tomu tak není.

6. Prameny a použitá literatura

6.1. Archiválie

Archiv bezpečnostních složek Praha, Odbor archivních fondů Federálního ministerstva vnitra, operativních svazků, vyšetřovacích spisů a vojsk Ministerstva vnitra, Oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů, Svazek archivní číslo 832956_MV

Archiv bezpečnostních složek Praha, Odbor archivních fondů Federálního ministerstva vnitra, operativních svazků, vyšetřovacích spisů a vojsk Ministerstva vnitra, Oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů, Svazek archivní číslo 862705_MV

Archiv bezpečnostních složek Praha, Odbor archivních fondů Federálního ministerstva vnitra, operativních svazků, vyšetřovacích spisů a vojsk Ministerstva vnitra, Oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů, Svazek signální číslo 875942_MV.

6.2. Internetové zdroje

Agenturní terminologie (Ministerstvo národní obrany - Generální štáb/Zpravodajská správa, Praha 1983), Dostupné z: <http://www.abscr.cz/data/pdf/pomucky/agenturni-terminologie-zsgs-1983.pdf>

HEUMOS, Peter. K sociálněhistorickému výzkumu komunistických systémů. *Soudobé dějiny: Ozvěny „pražského jara“* [online]. 2008, XV., 3-4, str. 685-702. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/archiv_SD/sd_3_4_2008.pdf

KŘEN, Jan. Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti. *Soudobé dějiny: Komplex odsunu. Vysídlení Němců a české pohraničí po roce 1945* [online]. 2005, XII., 3-4, str. 708-733 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/archiv_SD/sd_3_4_2005.pdf

Pomůcka administrativně-operační pro krajská velitelství Státní bezpečnosti z 15. 12. 1948 (Čj. 30640/022 - 48, Ev.čís.15), Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/1948.pdf>

Práce s agenty (TRMNB č. 36/1951), Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/trmnb36-1951.pdf>

PULLMAN, Michal. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. *Soudobé dějiny: Ozvěny „pražského jara“* [online]. 2008, XV., 3-4, str. 703-717 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z: http://www.usd.cas.cz/archiv_SD/sd_3_4_2008.pdf

Směrnice o agenturně operativní práci (TRMV o práci s agenty č. 72/1954) ze dne 20.4.1954, Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/trmv_72_1954.pdf

Směrnice pro agenturně operativní práci státní bezpečnosti - vydání (RMV č. 13/1962) (A-oper-I-1) z 16.5.1962, Dostupné z:

http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_13_1962.pdf

Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky (RMV ČSSR č. 2/1978) (A-oper-I-1) z 25.1.1978, Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_2_1978.pdf

Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky (RMV č. 8/1972) (A-oper-I-3) ze 16.2.1972. Dostupné z:

http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_8_1972.pdf

Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (RMV ČSSR č. 3/1978)(A-oper-I-3) z 25.1.1978, Dostupné z:

http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_3_1978.pdf

Výklad ministra vnitra k některým zásadním otázkám práce státní bezpečnosti a k novým Směrnicím pro agenturně operativní práci (RMV č. 13/1962) (A-oper-I-1) z 16.5.1962, Dostupné z: http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_13_1962.pdf

6.3. Elektronické odkazy

<http://www.abscr.cz>

<http://www.policie.cz/clanek/urad-dokumentace-a-vysetrovani-zlocinu-komunismu-679905.aspx>

<http://www.totalita.cz>

<http://www.usd.cas.cz/>

<http://www.ustrcr.cz>

6.4. Filmografie

Nikomu jsem neublížil [dokumentární film]. Režie Pavel KŘEMEN, ČR, 2011. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267494987-nikomu-jsem-neublizil/21056226956/>

6.5. Literatura

BENDA, Patrik. *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, CXVI, 431 s. ISBN 8086621049.

CIBULKA, Petr. *Cibulkovy seznamy spolupracovníků STB*. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN 807198423x.

ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Oči a uši strany: sedm pohledů do života StB*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 2005, 215 s. ISBN 8086904024.

- DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953: (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007, 383 s. ISBN 9788086621272.
- EISLER, Jerzy a Katka VOLNÁ. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro: sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.-9. září 2008*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, 279 s. ISBN 9788087211236.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. 1. vyd. Praha: Triáda, 2002, 216 s. ISBN 80-861-3803-8.
- GULA, M.: Vývoj typologie svazků v instrukcích pro jejich evidenci, in: Sborník *Securitas Imperii* č. 2/1995, s. 117-150. (celkem 343 stran)
- GULA, M.: Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnicích pro agenturní práci, in: *Sborník Securitas Imperii* č. 1/1994, s. 6-17. (celkem 148 stran)
- KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2001, 253 p., 16 leaves of plates. ISBN 80-859-4775-7.
- KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968: studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, 151 p. ISBN 80-852-7020-X.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 146 s. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-042-5700-3.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953-1966*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 146 s. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-042-5745-3.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, 81 s. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-042-6142-6.
- KAPLAN, Karel. *Mocní a bezmocní*. Toronto, Ont., Canada: Sixty-Eight Publishers, 1989, 469 p. ISBN 08-878-1209-0.
- KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999, 289 p. ISBN 80-723-9024-4.
- KOUDELKA, František a Jiří SUK. *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara 1968: (leden-srpen 1968)*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1996, 350 s. ISBN 8085270579.
- KOUDELKA, František. *Státní bezpečnost, 1954-1968: základní údaje*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, 217 p. ISBN 80-852-7027-7.

Zveřejnění evidenčních podkladů a seznamu personálních spisů § 7, odst. 1 zákona č. 107/2002 Sb.: [seznam spolupracovníků vedených v registračních protokolech StB.
Praha: Ministerstvo vnitra, Odbor archivní a spisové služby, 2003-, sv. ISBN 802391233x11.

ŽÁČEK, Pavel. *Odvrácená tvář pražského jara: Státní bezpečnost v Praze a srpen 1968.*
Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2010, 351 s. ISBN 9788086808871.

ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné: Státní bezpečnost za normalizace: Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978-1989.* Praha: Votobia, 2001, 269 p. ISBN 80-722-0108-5.